

Tartui Egyetem
Észt- és Általános Lingvisztikai Intézet
Finnugor Tanszék

Jõgi Mirja

A magyar indiánok

Mestermunka

Témavezetõk: Kovács Krisztina

Seilenthal Tõnu

Tartu, 2010

Tartalom

Bevezetés	3
1. A dunai indiánok törzsének kialakulása és Baktay Ervin, a törzsfőnök	5
1.1. Egy nap a dunai indiánok táborában	8
1.2. Lorenz József.....	10
2. Magyar indiánper: Az „Indiánok” fedőnevű ügy	13
2.1. Borvendég első önvallomása	18
2.2. Borvendég utolsó önvallomása.....	20
2.3. Borvendég Deszkáss Sándor (Fehér Szarvas) (1913–1989)	22
2.4. A magyar indiánok továbbra megfigyelés alatt.....	23
3. A bakonybéli indiánok.....	25
4. A magyar indiánok tárgyi világa	29
5. Apacsok színpadon.....	37
5.1. Az apacsok tartalma	38
5.2. A darab szövegének elemzése	40
Összefoglalás.....	45
Források	51
Summary	53
Kokkuvõte.....	60

Bevezetés

Jelen mestermunka célja az, hogy áttekintést adjon egy szokatlan magyarországi jelenségről, az indiánozás játékaról. Körülbelül egy éve bizonyos okoknak köszönhetően beszédtemává vált a magyarországi indiánok története és kultúrája, és ismertté a tény, hogy Magyarországon ma, 2010-ben is vannak olyan emberek, akik nyaranta indiánosdit játszanak.

Az indiánozás szokását azonban továbbra is sok kérdés és bizonytalanság övezi: kevesen tudják, hogy pontosan, mikor, hogyan indult el a játék, kik voltak a leghíresebb indián főnökök és mit is jelent a 20. illetve 21. században indiánnak lenni Magyarországon. A mai napig nem született hivatalos történet erről a mozgalomról. Ebből a szempontból jelen mestermunkának az is az egyik célja, hogy az indiánok hivatalos történetét megalapozza.

A Magyar Népköztársaságban két nagy indiántábor működött egymással párhuzamosan, a “dunai” és a “bakonyi indiánoké”. 2000 tavaszán a budapesti Néprajzi Múzeum rendezett egy kiállítást a magyarországi indiánokról. A kiállítás címe *Kenu és tipi – Indián táborok Magyarországon 1931-1999* volt. A kiállítás bemutatta a dunai és a bakonyi indiánok táborát, jellegzetes viseleteiket, tárgyaikat.

A mestermunka első részében a dunai indiánokról lesz szó. Ez a csoport Baktay Ervin nevéhez fűződik, aki híres magyar indológus volt és először 1931-ben ment ki a társaival a Duna-partra indiánozni. Ez a rész történetírás arról, hogyan kezdtek indiánozni Magyarországon, hogyan tudták meg, milyen ruhákat és hogyan kell készíteni, hogyan nézett ki egy átlagos nap a nyári táborukban, milyen szerepet játszott a bátyja Raul kivándorolása Amerikába. A dunai indiánok az indiánosdi mellett vadnyugati életet is éltek, erről is lesz szó.

Mivel nincsen hivatalos dokumentációjuk sehol, a legjobb kutatási módszer interjúkészítés volt. Kisorosziban Indián Múzeum található, melynek igazgatója Lorenz

József, Baktay Ervin társa. Vele két interjú készült, az első beszélgetésen (2010.03.09) csak az indiánok történetéről esett szó. A második beszélgetésen (2010.05.01) Lorenz bemutatta a múzeumot: milyen a magyarországi indiánok tárgyi világa, és hogyan néztek ki a dunai indiánok.

Egy külön fejezet szól még Lorenz Józsefről, arról, hogy hogyan kezdett indiánozni, hogyan találkozott Baktay Ervinnel és mit kellett tennie, hogy a dunai indiánok törzsének tagja lehessen.

Azoknak az embereknek, akik indiánoztak, elsősorban „játék” volt az indián. De mit látott 60-as években a hatalom az indiánosdiban? Erre a kérdésre a második fejezet keres választ. Borvendég Deszkáss Sándorról és egy indiánperről lesz szó. Borvendég indiánkutató, ifjúsági regényíró volt, aki azzal tévesztette meg olvasóit és társait, hogy ő vérszerinti indián. A dolgozatnak ebben a részében azt vizsgálom, hogy milyen félreértések születhetnek és milyen gyanús jelenségek adhatnak okot a megfigyelésre. Az alfejezetben Borvendég életrajzát foglalom össze röviden, ami azért is nagyon fontos, mert Borvendég nem szerepel az irodalmi, illetve életrajzi lexikonokban.

A mestermunka harmadik része a bakonybéli indiánokról szól. Az ő történetük az 1960-as évek elejéig nyúlik vissza, amikor Cseh Tamás osztálytársaival együtt először indiánozni ment. Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy a dunai indiánokhoz képest, miben más ez a törzs.

A mestermunka negyedik része áttekintést ad a magyar indiánok tárgyi világáról. A képek Kisorosziban az Indián Múzeumban készültek.

A mestermunka utolsó, ötödik része az Apacsok című színdarabról szól. Ezzel az előadással az indiánozás beszédtemává vált, ahogy az ügynök-kérdés is, ami a magyar társadalomban a mai napig kibeszéletlen, fájdalmas és érzékeny téma. Az alfejezetben az előadás tartalmáról adok összefoglalást, és röviden elemzem a dráma szövegét.

Összeségében megállapítható, hogy a magyarországi indiánozás szokatlan, nehezen érthető, titokzatos jelenség – nincs írott története és a tagok nehezen avatják be az érdeklődőt. Remélem a jelen mestermunka ehhez is közelebb viszi az olvasót.

1. A dunai indiánok törzsének kialakulása és Baktay Ervin, a törzsfőnök

Baktay Ervin 1890. június 24-én született Dunaharaszttiban Gottesmann Ervinként. Lorenz József tudomása szerint Baktay nagyszülei félig franciák, félig osztrákok voltak, és a kárpátaljai Baktaházán (ma Ukrajnához tartozik) volt földbirtokuk, amit Gottesmann, aki katonatisztként szolgált, a leszerelés után kapott. Innen vette nevét Baktay Ervin, amikor 1925-ben a családnevét Gottesmanról Baktayra változtatta, de ő már Dunaharaszttiban született, mert a szülei időközben áttelepültek Magyarországra.

Baktay már gyerekként nyitott volt a kultúra és a művészetek iránt: tehetségesen rajzolt, és kiváló íráskészséggel rendelkezett. Iskolás korában a történelemkönyvekből lerajzolta az adott történelmi eseményeket és ezeket el is játszotta. Később, 16–18 évesen az iskolában társaival, barátaival görög esteket szervezett. Amikor 1908-ban Baktay leérettségizett, festőművésznak készült. 1910-ben Münchenbe ment és Hollósy Simonnál (magyar festőművész) 1914-ig festészetet tanult. Már Münchenben a könyvtárakba járva megismerkedett az indológia tudományával. Az I. világháborúban híradótisztként 40 hónapos frontszolgálatot teljesített. A háború után, 1918-19-ben még festészettel foglalkozott, de megkezdte orientalisztikai tanulmányait is.

1914-ben, még az I. világháború előtt, Baktay Ervin bátyja, Raul kivándorolt Amerikába, és a Feketeláb indiánok területén, Montana államban telepedett le, ahol idegenvezetéssel foglalkozott. Csoportokat vezetett az indiánrezervátumba is, és amikor megismerte az indiánok szokásait, kultúráját és nyelvüket, világossá vált számára, hogy Európában – és így Magyarországon is - hamis és torz kép él az indiánokról, hiszen a legtöbb róluk szóló “ismeretterjesztő” írás, dokumentum és fotó mind a hódító fehér ember által készült.

Raul indiánokról, *cowboy*okról, aranyásókról és más tipikus vadnyugati figurákról szóló könyveket, folyóiratokat küldött testvérének, Baktaynak, hogy fordítsa le azokat. Így többek között elküldte neki két indián szerző könyvét is: Szürke Bagoly *Két kicsi hód* című művét és Hosszú Lándzsa, feketeláb törzsfőnök visszaemlékezéseit. Így a Raul által elküldött könyvek alapján Baktay Ervin megismerkedhetett az igazi, autentikus indiánkultúrával.

Hosszú Lándzsa lejegyezte mindazt, amit az apjától és a nagyapjától hallott a feketeláb indiánokról, így született meg 1928-ban a *Hosszú Lándzsa emlékezései* című könyv (eredeti cím: *The Reminiscences of Chief Buffalo Child Long Lance*). Baktay Ervin ezt lefordította és ma is ő fordításában ismerik Magyarországon a művet (Szenzár Kiadó, 1928, utoljára 2002-ben adták ki). Interneten néhány részlet is olvasható (<http://www.szenzar.budo.hu/HLV/HosszuL.htm>).

1924-ben Baktayék baráti összejövetelt tartottak, ahol megpróbálták rekonstruálni a *cowboy*ok életformáját. Ezt a találkozót „Wild West Zree Meeting”-nek nevezték el: és egy festőművésznő vadnyugati stílusban berendezett műtermében tartották. A *zree* a magyar *zrí* szó angol kiejtés szerint írott alakja, ami a magyar nyelvben lármás jelenetet, hangos veszekedést vagy nagy mulatságot jelent (Magyar Értelmező Kéziszótár 1992: 1535).

A *zree meeting* résztvevői tökéletes *cowboy*, aranyásó vagy halottkém ruhába öltöztek. Mindenki kapott valamilyen szerepet: Baktay például seriff lett. Ez a „Wild West Zree Meeting” összekapcsolódik a némafilmek első magyarországi megjelenésével is, melyek között olyan vadnyugati filmek is voltak, amelyek nagy hatással voltak Baktayék társaságára. Viszont ezekben a filmekben az indián alacsonyrendű, állati sorban élő lényként volt ábrázolva, ami Baktaynak nem tetszett, éppen ezért másképpen akarta játszani. Tulajdonképpen ez a gesztus, ez a pillanat volt a magyarországi indiánozás kezdete, hiszen Baktayék a *cowboy* életforma mellett kipróbálták az indián életformát is.

A csoport találkozói rendszeressé váltak. Először évente egyszer, majd egyre gyakrabban rendeztek ilyen összejöveteleket. Amikor Baktay Indiában volt, a távollétében barátai és rokonai nem folytatták a játékot.

1926-ban Baktay Indiába költözött, ahol a vallásokkal, filozófiai irányzatokkal és az indiai művészettel foglalkozott. Tanulmányainak eredményeit 16 kötetben dolgozta

fel. 1926-27-ben bejárta Pandzsábot és az Északnyugati határvidéket Afganisztánig, 1927 nyarán pedig Kasmírt. 1927-28-ban a telet Rádzsputána és Gudzszerát tanulmányozásával töltötte. 1928 nyarán ismét Kasmírba ment, és 3 hónapot töltött Nyugat-Tibetben, ahol emléktáblákkal jelölte meg Kőrösi Csoma Sándor¹ egykori lakóhelyeit. Nem sokkal később Baktay hónapokig tartó súlyos betegségbe esett, de a további kutatásokkal mégsem hagyott fel, és 1928–29-ben bejárta Bengáliát, a Gangesz-síkságot és Dél-Indiát, Ceylont. 1930-ben újra megbetegedett és angol orvosai tanácsára kénytelen volt visszatérni Magyarországra, ahol teljesen meggyógyult.

Baktay társasága 1931-ben ment ki először a Duna-partra, Zebegénybe táborozni. A Baktay családnak ott volt nyaralója, és ott kezdődött ez az egész játék. Hatan voltak: Baktay, a három unokatestvére, és a nővérének két lánya. A lányok apja, Baktay nővérének férje egy indiai főnemes volt, és az egyik lány, Amrita Sher-Gil festőművész volt. Mielőtt kimentek volna a táborhelyre, tanulmányozták az indián szokásokat és tárgyakat, hímezték, varrtak, szöttek, hogy 1931-ben, az első megjelenésük szép legyen. 1931-től fogva Baktay és családtagjai, barátai minden nyáron táboroztak a Duna mentén. Raul Amerikában maradt, néha hazalátogatott, és ilyenkor ajándékokat hozott magával: a feketelábúak békepipáját, legyezőjét, tolldíszzeit, bőrtáskákat stb.

Baktay a Heverő Bölény indián nevet kapta, mert egyszer, még Indiában egy jak hátán ülve ereszkedett le egy hegyről. Jött egy kögörgeteg, és az állat két első lábát elgáncsolta. Baktay az állattal együtt leesett és a gerincét annyira megsértette, hogy hátralevő életében már csak inkább ült vagy hevert, és így Heverő Bölény lett az indián neve.

A dunai indiánok törzsének egy-két évig Borvendég Deszkáss Sándor (Fehér Szarvas) is tagja volt. Baktay törzsének tagja, Lorenz József visszaemlékezése szerint, amikor Borvendég megtudta (1937-38-ban), hogy Baktay törzset alapított, megkereste őket. Viszont Borvendég cikksorozatában (1937: 43) azt állítja, hogy Baktay Ervin, Heverő Bölény kereste meg őt, és üzenetben tudatta vele, hogy szeretné Borvendéggel elszívni a békepipát.

¹ Kőrösi Csoma Sándor (1784.04.04 – 1842.04.11), híres ázsiai utazó, a tibeti nyelvnek a legérdekesebb tudósa. 1819 Németországból hazatérve elhatározott, hogy Ázsiába elindul – vágyott az ősök ismeretlen honának felkeresésére. 1822-ben Tibetbe érkezett, megtanulta a nyelvet és tibet irodalmat, összeírt mintegy 40 000 tibeti szót. 1834-ben adták ki két nagy munkáját: a tibeti nyelv angol nyelvű grammatikáját s a tibet-angol szótárat. (Révai Nagy Lexikon 1993: 173–174)

Lorenz József a vele készült beszélgetés során felidézte, hogy Borvendéggel egy „baj” volt, ami nézeteltérésre adott okot, és emiatt el is vált Borvendég és Baktay útja: Borvendég azt állította a könyveiben, hogy ő indián származású, azaz vérszerinti indián, és ez nem tetszett Baktayéknak. Azt is sejtették, hogy Borvendég soha nem járt Amerikában, ezt is csak terjeszti magáról. Talán ezért is van az, hogy a dunai indiánok nem használják magukra az *indiánozni* kifejezést. Derogálónak érzik, mert szerintük *indiánozni* azt jelenti, hogy valaki felveszi az indián ruhát, de igazából nem tudja, mit jelent indiánnak lenni.

Baktay Ervin nőtlen volt, és talán ezért is alakult ki az, hogy a törzsben nem látták szívesen a nőket, mondván ha minden férfi kiviszi magával a feleségét vagy a barátnőjét, akkor az elronthatja a játékot. Mert nem az indiánnal fognak foglalkozni, hanem a nőkkel. Egy idő után (különösen 1945 után) megfogyatkozott a társaság létszáma. Az újabb, fiatalabb generáció nem tudta fenntartani azt, hogy három hétre kimenjen indiánozni, és a családot otthon hagyja. Ezért elhatározták, hogy mégis megpróbálják a barátnőket, feleségeket beilleszteni a törzsbe. A végeredmény nagyon pozitív lett: a városi nőkből nagyon jó indiánok lettek: jól viselték a tábori élet viszonyosságait, főztek és varrtak, és télen, amikor nem táboroztak, szőttek, gyöngyöket csináltak, és segítettek felkészülni a következő táborra.

Baktay 1955-ben hagyta el a törzset, mert már idős volt. Távozásával lezárult egy fontos szakasz, véget ért a dunai indiánok fénykora. Persze tovább működött a törzs, de Baktay után már nem választottak új főnököt.

Baktay 1963. május 7.-én Budapesten halt meg.

(Lorenz József személyes visszaemlékezése, Új magyar életrajzi lexikon (2001: 282), Új magyar irodalmi lexikon (1994: 92–93) és Magyar írók élete és munkái (1992: 160) alapján)

1.1. Egy nap a dunai indiánok táborában

A dunai indiánok törzse a mai napig működő bakonyi indiántörzsekhez képest inkább sokkal békésebb és játékosabb, sportosabb társaság volt. Bakonyban két héten át harcolnak egymással a kis törzsek, és csak a táborozás végéhez közeledve békülnek ki

egymással. A dunaiaknál az számított igazi harcosnak, aki például megnyerte a kenuversenyt. De hasonlóan lehetet jeleskedni célbalövésben, kődobásban is.

A táborban egy átlagos napot reggeli fürdéssel kezdték a Dunában, majd a *saloon*ba vonultak, ahol egy hosszú asztalnál közösen ettek. A sátor mögött süllyesztett konyha volt, ahol a feleségek főztek. Persze akkoriban nem voltak hozzáférhetőek olyan külföldi szakkönyvek, amikből megismerhették volna az indián konyhaművészet sajátosságait, és megtanulhatták volna, hogyan kell azokat az ételeket elkészíteni. Az étel a táborokban nagyon egyszerű volt: szalonnát, paprikát, paradicsomot, vajjas kenyeret ettek, esténként pedig lábasban főztek babfőzeléket, tökfőzeléket. Hetente egyszer ettek hús. Csak vizet ittak, de ha hétvégére vendégségek jöttek, akkor bort, pálinkát vagy sört is hoztak.

Borvendég a cikksorozatában (1937: 114–118) beszámolt a dunai indiánok tábori életéről. Azt írta, hogy a dunai indiánok csak egyszer főznek: este. Délben hideget ebédelnek – tejet, vajaskenyeret, szalonnát, zöldpaprikát, sajtot és gyümölcsöt. Az ilyen ebédnek – Borvendég szerint – az az előnye, hogy megspórolja az ebédfőzés idejét. A vacsora elkészítése és elfogyasztása legfeljebb másfél órán át tartott és munkamegosztással történt.

Napközben mint civil, hétköznapi emberek jöttek-mentek a táborban, de pólót tilos volt viselni, csak a fürdőruha volt engedélyezve. Amikor rosszabb, hűvösebb idő volt, akkor inget, farmernadrágot viseltek. Minden este tábortűzet gyújtottak, ahol a társaság összejött. Csak estére öltöztek teljes indián díszbe, mert napközben túl meleg volt ahhoz, hogy egész nap bőrruhákban legyenek (a bakonyiak ezzel szemben egész nap, és éjszaka is indián viseletben vannak). Baktayék esős időben bevonultak az indián sátorba, a tipibe, ami 6 méter átmérőjű volt, és 25 ember fért el benne. A sátorban tűzet gyújtottak, teát ittak, és gitároztak, bendzsóztak, énekeltek, táncoltak. Az indián dalokat amerikából kapták, amiket Lorenz József lekottázott, megtanult és megtanított a többieknek. Az indián ruhát mindig csak ünnep alkalmából vették fel, a *cowboy* ruha volt a hétköznapi viselet. Tehát a táborban Baktayék a legnagyobb természetességgel, minden fenntartás nélkül éltek kettős életet: délelőtt *cowboy*ok, este indiánok voltak.

Mindemellett a dunaiaknál az volt az alapvető szempont, hogy ha csinálnak valamit, akkor az olyan legyen, mintha igazi indiánok lennének. Szakmai hitelességre, autentikusságra vágytak.

A nyári tábor végeztével, évközben a „magyar indiánok” havonta találkoztak (*törzsi*), megbeszélték a nyári táborozásokat és felkészültek a következő táborra. Ezek a találkozók könnyen felkelthették a hatóságok (rendőrség, belügyminisztérium) gyanúját, hiszen az '50-es évek kemény diktatúrájában minden 10-15 fős gyülekezés gyanúsnak számított. Ezért az évközben találkozókon kerülniük kellett a feltűnést, meg kellett szervezniük még azt is, hogy egyesével, szinte észrevétlenül távozzanak.

Baktay után a nyári táborok két hétig tartottak, de Baktayval megesett, hogy május közepétől nyár végig tipiben élt és könyveket írt. Mára a Baktay indiántörzs gyakorlatilag teljesen megszűnt. A tagok megöregedtek, 70-80 év körüliek, de még gyakran összejárnak, tartják a kapcsolatot egymással, és továbbra is indián néven szólítják egymást.

(Lorenz József személyes visszaemlékezése alapján)

1.2. Lorenz József

Lorenz József, a dunai indiánok törzsének tagja 1925-ben született.

Tizenhárom évesen ismerkedett meg az indiánokkal, amikor elolvasta May Károly *Winnetou* című könyvét, ami akkoriban az általános iskolájában kötelező olvasmány volt².

Lorenz József fiatal korában a magyar cserkészszövetség tagja volt. A szövetség folyóirata a *Zászlónk* című folyóirat volt, amiben 1937-ben megjelent Borvendég Deszkáss Sándor (Fehér Szarvas) az *Indiánok a magyar Dunán...* című cikksorozat. Lorenz József érdeklődését felkeltette ez a cikk. Borvendég Deszkáss Sándor ebben az írásban beszámolt Baktay Ervinék indián táboráról, és a cikk mellett fotókat is közöltek.

Ekkortájt történt, hogy Lorenz József a könyvnapokon járva az egykori Nemzeti Színház előtt, a Blaha Lujza téren látta, hogy Borvendég Deszkáss Sándor indián ruhában dedikálja a könyveit. Borvendég mellett ott állt Baktay Ervin is. Lorenz József ekkor elhatározta, hogy felkeresi az indiántábort.

² May Karl (1842.02.25 – 1912.03.30), német ifjúsági író. 1862 és 1874 között bűncselekmények miatt többször börtönbe került, összesen két és fél évet börtönben töltött. 1890 után több könyvet is írt, és a legnépszerűbb német ifjúsági regényíró lett. Műveit 25 nyelvre fordították le. Az egyik legolvasottabb ezek közül a *Winnetou* (1893), az észak-amerikai indiánokról szóló regény. Szekrényi L. 1904-ben fordította le először magyarra. (Világirodalmi lexikon 1991: 161)

1943-ban a *Zászlónk* című folyóiratban egy újabb cikket olvasott, melyben megemlégették, hogy Baktayék táborozni mennek. Le volt írva, hogy hol fognak táborozni, de a pontos időpont nem volt megjelölve. Lorenz József 1943 nyarán minden hétvégén kijárt a barátjával a közelben fekvő Visegrádra kirándulni, és kereste Baktayék táborát. Amikor végre rátalált, a vele készített interjúban így írta le a látványt: „Baktay a parton ült, mellette Marsall, Szürke Sólyom, Sok Kutya, Erős Farkas, Kis Harkály. Úgy ültek a parton, derékig vízben, mellettük sörösüvegek. Ragyogó volt a hangulat.” Lorenz József szerényen odament, bemutatkozott és elmondta, hogy szeretné megnézni, hogyan táboroznak.

Szürke Sólyom³ körbevezette őket a táborban, és megmutatta nekik az indián módra berendezett sátrakat és ruhákat. Majd mikor visszamentek a parthoz Lorenz azt kérdezte Baktaytól, hogy lehet-e ő is törzstag, mert tudományosan is szeretne foglalkozni az indián témával, hiszen néprajzosnak készült. Erre Baktay azt felelte, hogy a táborban csak katonaviselt emberek vannak, mert a tábori élet nem egy gyerekjáték. Hozzátette, hogy ha Lorenz József katona lesz, miután leszerelt, visszamehet.

1944-ben besorolták a kötelező hadszolgálatba és frontra ment. Majd egy időre szovjet fogságba került, ahonnan betegen jött haza, 1945 végén TBC-s (tuberkulózisos) lett, de felkereste Baktayt, hogy szeretne részt venni a nyári indiántáborban, elkötelezettségét pedig azzal bizonyította, hogy feleségével együtt indián kenut készített és ezt Baktaynak ajándékozta.

Lorenz József 1948 novemberében lett tagja a törzsnek, és táborozni 1949-ben ment először. Lorenz indián neve Sas Toll lett, amit kiváló céllövő képessége miatt kapott. Hosszú Lándzsa emlékezései című könyvében szerepelt Sas Toll nagyon magányos ember volt, akinek nem lett gyereke, és annak ellenére, hogy élhetett volna többnejűségben, mindig kitartott a felesége mellett. Sas Toll a leghíresebb vadász volt és nagyszerű célbalövő. Lorenz József a középiskola idején országos céllövő bajnok volt, és így kapta az indián nevét.

³ Szürke Sólyom civilben az Igazságügyi Minisztériumban volt osztályvezető, ahol a könyvtár nagyon gazdag gyűjteménnyel rendelkezett, Amerika történetével kapcsolatosan is számtalan alapmű és ritkaság is megtalálható volt ott. A könyvtárban Szürke Sólyom kutathatta az indiánok történetét, és később könyvben meg is jelentette azt.

A dunai törzsben Lorenz József volt a *Wampum Keeper*, azaz a kincstárnok. Ő őrizte a törzs vagyonát. Alapítótagja volt a Magyar Amatőr Filmes Szövetségnek, és részt vett a kisorosziban indiánózók amatőr filmjeinek elkészítésében. 1989-ban Kisorosziban Indián Múzeumot hozott létre, mely a mai napig működik.
(Lorenz József személyes visszaemlékezése alapján)

2. Magyar indiánper: Az „Indiánok” fedőnevű ügy

1962 elején Belügyminisztérium III/I-es (vizsgálati) alosztálya⁴ gyanúsna talált egy kaposvári baráti kört. Kiterjedt nyomozás indult, melynek során letartóztatták Borvendég Deszkáss Sándort és négy „indián” társát, mert azzal gyanúsították őket, hogy összeesküvést követtek el a Magyar Népköztársaság államrendje ellen. Borvendég Deszkáss Sándorék 1963-ban amnesztiát kaptak, és az ellenük folyó eljárást megszüntették. (AnBlok 2009: 40)

Az „Indiánok” fedőnevű ügy 1962 elején egy gyanús levéllel kezdődött, amit a Belügyminisztérium dolgozói postai levéllenőrzés során fogtak el. A levélben egy kaposvári törzsfőnök azt írta egy budapesti indián társának, hogy az indiánjáték célja: *„1. önmagunk tökéletesítése, 2. harc az elnyomott, az indián nép és elsősorban a mi magyar népünk ügye mellett. Igaz magyarok legyünk. Ha kell fegyverrel is harcoljunk a mi magyar népünk érdekeiért és az igaz ügyért. 3. amennyire csak lehet, éljük az indiánok életét és a hős, szabadságszerető indián harcos nép szellemében nevelkedjünk. Ahogy akarattunkból telik, segítsünk az indián nép életén és harcoljunk felszabadításukért. Ez a hármas cél a mi szent célunk.”* (AnBlok 2009: 42)

Ez a levél indította el azt a minden részletre kiterjedő nyomozást, amelynek során felderítették az indiánügyben fontosnak és gyanúsna vélt elemeket. A Belügyminisztérium munkatársai mindvégig azt feltételezték, hogy Borvendég Deszkáss Sándor egy „indián törzsekből” álló országos hálózat központja. A hatalom szereplői az „indiánózásban” illegális cserkész- és hitoktató hálózatot láttak, ami abban az időszakban meglehetősen rendszerellenes szervezkedésnek számított. Az elfogott levélen és a Borvendégről készült környezettanulmányokon kívül fontos szerepet

⁴ Belügyminisztérium III/I-es alosztályának a Kádár-korszakban (1956–1988) feladata volt többek között titkos információkat, tudományos-technikai dokumentációkat, titkos ipari adatokat szerezni, akadályozni különböző egyházi- és ellenséges magyar emigrációs szervezetek tevékenységét stb. A feladatok teljesítéséhez ki voltak dolgozva a módszerek is: pl. titkos együttműködés létesítése, ezen személyek beszerzése, postai küldemények titkos ellenőrzése, titkos házkutatás fogatosítása. (http://www.th.hu/html/hu/iratok/forrasok/ugyrend_1.pdf)

játszott a nyomozásban egy ügynök jelentése is, aki beszámolt arról, hogy Borvendég Deszkáss Sándor 1959-ben lelkes beszédet tartott 1956-os „hősies harcáról az oroszok ellen”, és mindenkit arra buzdított, hogy fogjon fegyvert és szálljon harcba, ha Magyarországon újra fegyveres felkelésre, forradalomra kerülne sor. Az ügynök jelentése még tartalmazza azt az információt, hogy az „elnyomott indián nép” kifejezés alatt az „elnyomott magyar nép”-et kell érteni. Mindez elegendő volt ahhoz, hogy letartóztassák Borvendég Deszkáss Sándort és négy társát. (AnBlok 2009: 43)

Az AnBlok folyóirat 2009/3. száma, mely a „Megfigyelési ügyek” címet viseli, elég részletes leírást tartalmaz Borvendég Deszkáss Sándor ellen folytatott vizsgálat egyes állomásairól, Borvendég elzárásáról és kihallgatásairól. E szakdolgozat szerzőjének is volt lehetősége betekintést nyerni a Belügyminisztérium III/I-es (vizsgálati) alosztályának nyomozati anyagába (kéziratban).⁵

Borvendég első kihallgatásán a hozzá intézett kérdések főleg az „indiánra” és az „indiánosásra” vonatkoznak. A kihallgatás jegyzőkönyvében foglalt vallomásból megtudjuk, hogy Borvendég Deszkáss Sándor már fiatal korában tanulmányozta az indiánok életét, majd később komoly tudományos alapokon folytatta vizsgálódásait, és néprajzi kutatásokat végzett. Ennek alapján 1940 megjelent a *Szikláshegyek varázslója* című könyve. (Kézirat)

Az AnBlok (2009:43) közli, hogy a nyomozó kérdésére, hogy milyen indián szervezetek létezéséről van tudomása, Borvendég azt válaszolja, hogy nem ismer magyarországi „indián” csoportosulásokat. Pedig a rendelkezésre álló kéziratokból kiderült, hogy az első kihallgatáson egészen konkrét választ adott, miszerint *„1934-ben megismertem egy Baktai Ervin (sic!) nevű személyt, akiről megtudtam, hogy foglalkozik az indiánok életével. A megismerkedés alapján tudomásomra jutott, hogy Baktai (sic!) körül van egy felnőtt társaság, akik u.n. indián törzset alkotnak. Ezek egy alkalommal meghívtak a Nagymaros mellett lévő szigeten lévő táborukba, ahol indián életmódot folytattak. Ott szerzett tapasztalataimról annak idején cikket is írtam. Más indián szervezetekről, törzsekről nincsen tudomásom.”* Borvendég még azt is hozzáteszi, hogy Baktay indián törzsén keresztül a külföldi indián szervezetekkel is kapcsolatba került. (Kézirat)

⁵ A teljes nyomozati anyagot az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzik 27-5557 sz. alatt.

Mivel a Belügyminisztérium munkatársai az indiánozásban illegális cserkész⁶ tevékenységet láttak, a következő kihallgatáson, 1962. október 16-án erről a témáról volt szó. A kihallgatás jegyzőkönyvéből megtudjuk, hogy Borvendég a Fehér Szarvas (ugyanaz az írói álneve is) nevű cserkészcsapat tiszteletbeli cserkészvezetője volt 1946-tól 1948-ig. Az első kihallgatáson elhangzottakkal ellentétben most az derült ki, hogy Borvendég mégis ismert a dunai indiánokon kívül más indiánokat is (Kézirat). A harmadik kihallgatásra két nappal később, október 18-án került sor. Ennek témája Borvendég külföldi kapcsolatai és amerikai levelezése volt. A vádlottnak vallomást kellett tennie arról, miért és milyen politikai célból írt leveleket Amerikába (mely ország akkoriban a Magyar Népköztársaság fő ellenségének volt kikiáltva), illetve ismertetni kellett politikai beállítottságát és világnézeti fejlődését. Borvendég ekkor elmeséli, hogy 1948-ban előállították az Államvédelmi Hatóságnál, aminek pontos okát nem tudta, de az a néhány napos fogság, írói tevékenységének felfüggesztése, időközben kialakuló nehéz anyagi helyzete, valamint az a tény, hogy elfojtották írói ambícióit, írásait nem adták ki, szembefordította a rendszerrel. De *„végülis 1960-ban bekövetkezett végső megnyugvásom, amikor elnyertem jelenlegi állásomat az Erdőgazdasági Főigazgatóságon”*. (Kézirat) Egyszerűen mondván: Borvendég azt állítja, hogy a privát életében bekövetkezett események befolyasolták a világnézetét – amikor sikeres volt, kiadhatta a könyveit, jól keresett, nem volt rendszerellenes, de sikertelensége és anyagi helyzetének romlása rendszerellenességet idézett elő nála. Talán ezt az állítást legjobban illusztrálhatja a következő idézet: *„Egész politikai fejlődésemet hátráltatta az a káros természetem, amely az apróbb sérelmek felnagyításában, nagyfokú sértődöttségben jutott nálam kifejezésre. Balsikereim, melyek írói elképzelésem és törekvésem összeütközését jelentették a realitásokkal – előttem*

⁶ Cserkészlet – Magyarországon a mozgalom 1910-ben indult. A legfőbb szervezete a Magyar Cserkészszövetség. Az alapszabály szerint a feladatuk volt a talpraesett, a gyakorlati életben jártas, természetszerető, vidám és mindenekelőtt istenhívő ifjak nevelése. A magyar cserkészlet fénykora a két világháború között volt: főleg az ifjúság vallás erkölcsi nevelésének és a Trianon utáni Magyarország nemzetközi kapcsolatainak építésének a korszaka. Olyan jelentős személyiségek álltak a cserkészlet mellé mint Teleki Pál. 1961-ben az Állambiztonság egyházellenes akciót kezdett, hogy megszüntesse az ifjúsági neveléssel foglalkozó egyházi közösségeket és ehhez tartozott a cserkészmozgalom is, amelyek közül néhány csoport ifjúsági foglalkozásoknak álcázta magát. (AnBlok 2009: 40)

politikai tartalomnak mutatkoztak és az hátráltatta, késleltette a végülis 1960-tól bekövetkezett megnyugvásomat.” (Kézirat)

A vallomásból érezhető, hogy Borvendég már első alkalommal megtörik, mély megbánást tanúsít, és azt bizonygatja, hogy tettei nem határozott ideológiai meggyőződésen alapulnak, hanem csupán pillanatnyi megingások, érzelmi hullámzások. A hatalomnak azonban ez kevés volt. Mivel ők megalapozott ideológiát, politikai motivációt, összeesküvést sejtettek és kerestek az indián ügy mögött, tovább folytatták a nyomozást és Borvendég kihallgatását.

A harmadik kihallgatás után a nyomozók Borvendég mellé egy cellatársat telepítettek, egy bizonyos „Török Gyula” fedőnevű ügynököt, akinek az volt a feladata, hogy minél többet beszéltesse a vádlottat, és kettejük beszélgetéseiről szóban és írásban jelentsen. De ahhoz, hogy sikeres és eredményes legyen a beépített rab tevékenysége, kellett egy fedőtörténet. Ez a fedőtörténet (*legenda*) az volt, hogy „Török Gyulát” röpcédulázás miatt vették őrizetbe, és őt Borvendéghez hasonlóan azzal gyanúsították, hogy röpcédulás összeesküvésével az állam ellen szervezett. Így „Török Gyula” Borvendég sorstársává vált. (AnBlok 2009: 45)

„Török Gyula” (a jegyzőkönyvben „Dörgő Gyula”-ként is szerepel) eredeti foglalkozása szerint rendőrőrnagy volt, akit a Katonai Kollégium elítélt „szolgálatban elkövetett veszélyeztetés” büntette miatt. Valójában persze ő is a bírósági eljárás alatt állt, de természetesen nem a fedőtörténete miatt, hanem egy szolgálati kihágás okán. Valószínűsíthetően munkavégzés közben, alkoholos állapotban követett el valamiféle kihágást. (Kézirat)

„Török Gyulát” – mivel nem volt köztörvényes bűnöző, de a Belügyminisztérium embere volt és így hivatásosnak számított – könnyen kikérhették a börtönből, és áthelyezhették vizsgálati fogságba Borvendég mellé, hogy az „Indiánok” fedőnevű ügyben ügynökként szerepeljen. A hatóság úgy számolt, hogy „Török Gyula” buzgón fogja teljesíteni ügynöki feladatát, hiszen törleszteni akar korábbi vétsége és miharabbi szabadulása miatt. A számítás bejött: „Török Gyula” rettegett attól, hogy ha nem jelent megfelelően a nyomozóknak, visszakérül a börtönbe, és a gyerekeit a feleségénél fogják elhelyezni. (AnBlok 2009: 45, 51) Ezért „Török Gyula” szorgalmasan jelentett és próbált terhelő bizonyítékokat szolgáltatni Borvendégről, a kéziratok tanúsága szerint mániásan túlteljesítette feladatát.

Amikor szembesítették Borvendéget a bizonyítékokkal (az elfogott levél, az 1959-es kaposvári „ellenforradalmi” beszélgetésről szóló jelentés), nem tagadott semmit, sőt elmondta a kaposvári indián törzs célját, miszerint a gimnazistákat vallásos, cserkész szellemben kell nevelni. Ezzel a vallomással végre igazi, kézzelfogható váddá alakult a nyomozók elképzelése, miszerint az „indián” egy vallásos, cserkész szellemben tevénykedő csoportosulás. (AnBlok 2009: 45–46)

A gyanú tehát beigazolódott. Borvendég előzetes letartóztatásban volt 1962. december 31.-ig, de egy nappal korábban közölték vele, hogy miután az ügyben további vizsgálatok szükségesek, ezért az előzetes letartóztatást 1963. január 30-ig meghosszabbítják. (Kézirat)

Sejthetjük, hogy az elzárás azért is nyúlt hosszabbra, mert a nyomozók tudták, hogy Borvendég a kihallgatások során „kijátszotta” a hatóságot: vallomásaiban tulajdonképpen létrehozta, kitatálta azt a történetet, amit a hatóság hallani akart. Persze, erről tudott a „sorstársa” is, akiről viszont Borvendég nem tudta, hogy a nyomozóknak dolgozik. Tehát így a kihallgatáson nem lehetett a kitalált történetet elfogadni, és tovább keresték az igazságot. (AnBlok 2009: 45)

A kihallgatások mellett Borvendég egy parancsot követve maga is kérdéseket fogalmazott meg saját maga számára, és azokat írásban megválaszolta. Tehát önvallomásokat írt, amelyekben beszámolt a múltbeli eseményekről és ismertette bűnös gondolatait és cselekedeteit. (AnBlok 2009: 46) Az ügynök, aki mindig mellette maradt, és számára megértő és támogató partner volt elolvasta a vallomásait, meghallgatta és tanácsokat adott. Erről árulkodik az ügynök jelentése: „(...) Amikor önvallomását megírta, elolvastatta velem. Kijelentettem, hogy nem valószínű, hogy a vizsgálója elfogadja, mert túlságosan úgy állítja be magát, mintha csak egyszerűen belecsöppent volna az egészbe. Hiszen mindenki előtt nyilvánvaló, hogy egy ilyen széles szervezet irányítására csak ő egyedül alkalmas személy indián jelleggel. (...)” 2201 jelentése 1962. 11. 19. (Kézirat)

A nyomozóknak „Török Gyula” cellatárs a jelentéseiben beszámolt, hogy Borvendég mit is gondol valójában, és kifejtette, hogy szerinte Borvendég arra törekszik a vallomásaiban, hogy olyan végleges verziót írjon, ami a kihallgató tisztek számára elfogadható lesz. (AnBlok 2009: 46)

2.1. Borvendég első önvallomása

Borvendég az első önvallomását 1962. november 17.-én írta (Kézirat). Ebben részletesen leírja, hogyan és milyen céllal alakult a kaposvári indián törzs. A vallomás szerint Kaszanits József kis indián törzset alakított technikumi és gimnáziumi tanulókból, főleg Borvendég könyvei alapján, azzal a céllal, hogy a vallásos szemléletet ébren tartsák. Borvendég helyeselte ezeket a terveket. Majd Kaszanits kifejtette, hogy a törzsbeliemből igazi hazafiakat akar csinálni, mert olyan férfiakra van szükség, akik az orosz elnyomással szembenállnak. Borvendég a vallomásában elmondja, hogy ez nyílt kiállítás volt az 1956-os „ellenforradalmi gondolat” mellett. Amikor Borvendég személyesen felkereste a kaposvári indián törzset, Lőrincz Ferenc, a kaposvári indiánok törzs egyik tagja világosan elmondta neki, hogy az öznevelés alatt az 1956-os forradalmi szellem ápolását, ébrentartását kell érteni. Borvendég leírja, hogy ez a program meglepte őt, de egyetértett vele, és ezzel az összeesküvők sorába lépett be. Borvendég így fogalmaz: *„Ezeket előadva őszintén, mélységesen sajnálom tettemet, és mai szemlélettel szinte fel sem tudom fogni, hogy hogyan élhettem ezt a kettős szerepet és kettős életet. (...) Mintha két külön személyből tevődött volna össze énem. Az egyik hajlott a megbékélésre, a becsületes békés munkára és lelkesedni tudott a nemzetköziségért. A másik sovén nacionalista volt. (...) Két évvel az ellenforradalom után már kezdtem megnyugodni, egyre jobban láttam ujságírói szorgalmas munkám gyümölcsét, és egyre jobban meggyőződtem róla, hogy fel kell hagynom minden előítéllettel, mert nem is olyan rossz itt az élet. Dolgozhattam a vágyamnak megfelelően. Javul a napi életnívónk, és nincsenek előttem rossz kilátások. S akkor az ismeretlen Kaszanits megjelenése felébresztette bennem a már alvó, rossz énemet.”* (Kézirat) Itt a vallomásában Borvendég „sovén nacionalista” énjé alatt az indián identitását és a rendszerellenes, lázadó identitását együttesen érti.

Borvendég töredelmes megbánást tanúsítva meg volt győződve arról, hogy a könyveit be kell zúzni, mert rosszul hatnak a bizonytalan úton haladó ifjúságra és a nacionalizmus képviselőire. Hogy jóvá tudja tenni bűneit, följánlja, hogy egy hónap alatt megírja az „Indiánfőnök” című könyvet, ami végre megmagyarázza, miért volt káros hatással a fiatalságra az indián romantika. (Kézirat)

Viszont ügynök szerepben működő cellatársával folytatott „privát” beszélgetésen elmesél egy történetet, ami miatt már nem az lesz érdekes, mi is az indián, hiszen a nyomozók elképzelése, miszerint az „indián” vallásos, cserkész szellemben tevénykedő csoportosulás, már korábban beigazolódott. Most az új kérdés az, hogy ki is valójában Borvendég Deszkáss Sándor. (AnBlok 2009: 47)

2201 jelentése 1962.11.22: „(...) B nem az európai indiánszövetség tagja volt, hanem az amerikai indiánszövetség európai képviselője. Az amerikai indiánszövetség elnöke, vagy ahogy ő mondja, a nagyfőnök „vörös róka” volt. A nagyfőnök öccse, aki helyettesi minőségben szerepelt „fiatal vörös róka” néven volt ismeretes. Ő mindkét személlyel igen szoros baráti kapcsolatot tartott fenn. A fentiek megerősítésére az alábbi érdekes mesét mondta el. 1941 novemberében családjával vidéken tartózkodott, mert felesége ott tanítónő volt. Egy este nappali munkájától kifáradva ledőlt és furcsa víziói támadtak. Láta maga előtt a nagyfőnököt letérdepelve imádkozni, fekete tolldíszekkel (mindig fehér volt), majd álmában az amerikai tengerparton érezte magát, ahol a „fiatal vörös rókával” találkozott, aki rövid beszélgetés után kijelentette, hogy ő eltávozik, és az a kérése, hogy B. folytassa az általa elkezdett munkát. Másnap azonnal írt Pesten tartózkodó barátjának, Búza Györgynek látomásával kapcsolatban, aki szintén foglalkozott indianológiával, és ismerte a főnököket. Barátjára nem tett különösebb hatást az álma. Érdekes azonban, hogy kb 10 nap múlva egy levélcsomagot kapott amerikából a nagyfőnöktől személyesen. A levélben a nagyfőnök fájdalommal tudatja, hogy öccse, a „fiatal fehér róka” meghalt. A fiatal fehér róka utolsó kívánsága az volt, hogy „fehér szarvas”, azaz Borvendég folytassa az általa végzett munkát. Egyébként a nagyfőnök 1949-ben meghalt.” (Kézirat)

Az ügynök még hozzáteszi, hogy az indián álca mögé látva és figyelembe véve Borvendég kapcsolatait Amerikával Fehér Szarvas indián szerinte valójában amerikai kém. Borvendég viszont „privát” beszélgetés során azt magyarázza neki, hogy ő tényleg indián, vagyis észak-amerikai őslakos. Mert indián az, akit az indiánok maguk közé fogadnak. (AnBlok 2009: 47, kézirat)

2.2. Borvendég utolsó önvallomása

Borvendég az utolsó önvallomását, ami nagyon hosszú és terjedelmes szöveg, 1962. december 10-én írta. Ebben részletesen beszámol szerzői tevékenységéről, arról, hogy hogyan kezdődött a karrierje és összefoglalja könyveinek tartalmát.

A vallomás szerint Borvendég már kiskorától kezdve foglalkozott az indiánokkal: tanulmányozta múltjukat és jelenüket, diákként ifjúsági lapokban publikált, majd felnőtt korában a szakkönyvek tanulmányozása után és személyes levelezése alapján egy hosszabb tanulmányt írt, hogy megismertesse az indián népet a magyar olvasókkal. Több kiadó elutasította kéziratát, majd az Atheneum könyvkiadó felkérte arra, hogy írjon olyan indiánregényt, ami az indiánok életét és törekvését romantikus nézőpontból mutatja be. Így született a *Szikláshegyek varázslója* című regény. Borvendég a regényt egyes szám első személyben írta, és a gyerekkori élményeit is leírta benne, majd folytatta egy „*meg nem valósult vágyálmom leírásával*“ (ahogy a vallomásában fogalmaz). A könyvkiadó viszont törölte az első kiadás címdaláról a „regény” meghatározást, és ezt azzal magyarázta, hogy annyi életrajzi adat szerepel benne, hogy ez a könyv inkább életrajz (Kézirat). Tehát így a regényben a főhős és a szerző, a fikció és a valóság összemosódik, pedig Borvendég valójában nem indián, soha nem járt Amerikában, és nem azonos Fehér Szarvas törzsfőnökkel (AnBlok 2009: 49). Borvendég a második könyvét szintén a kiadó kérésére írta meg, ez a *Békepipa* című kézikönyv volt a nyári táborozó indián életéhez. Borvendég ekkor már tartott attól, hogy mit fog mondani a barátainak, akik pontosan tudják, hogy ő valóban soha nem járt Amerikában. Kellemetlenül érezte magát, hogy az érvényesülésért cserébe eladta a becsületét. Saját vallomása szerint végülis kárt nem okozott ezzel, csak sok félreértésre és nézeteltérésekre adott okot. (Kézirat)

Már korábban elhangzott, hogy Borvendég Deszkáss Sándor azért került a hatalom figyelmébe és előzetes letartóztatásba, mert állítólagosan az állam és a társadalom rendje ellen szervezkedett. Borvendég utolsó vallomása szerint az ő ellenforradalmisága ugyanolyan vágykép volt számára, mint indián identitása. Igazából nem vett részt a forradalom „nagy történeteiben” (nem volt ott, amikor a Sztálin-szobrot ledöntötték, sem akkor, amikor a Parlament előtt követelte a tömeg Nagy Imre megjelenését), ezekről az eseményekről másoktól és dokumentumokból, fényképekről

szerzett tudomást – ugyanúgy, mint az indiánok életéről. Borvendég azt is kifejti, hogy 1959-ben a kaposvári társaságban elhangzott beszélgetés (amiről az ügynök jelentést tett és ami talán az egyik legfontosabb bizonyíték volt Borvendég ellen) nem volt más, mint csupán vágykép, ahogy az indián is az volt. Következésképpen Borvendég sem ellenforradalmárként sem indiánként nem volt bűnös, csak azért lehetett elítélni, mert ennek adta ki magát. (AnBlok 2009: 49, kézirat)

A hosszú önvallomást Epilógus követi, ahol Borvendég további magyarázatot ad arra, mi motiválta őt abban, hogy indiánozni kezdjen. Ennek az epilógusnak a harmadik pontja „Az igazi” ok címét viseli. Ebben Borvendég azt írja: „(...) Gyerekkori szerelemből alakult ki a házasságom. Feleségemet már 16 éves koromban eljegyeztem. A hét év mátkaság alatt kiépítettem jövő terveimet, amikor azonban 23 éves koromban megnősültem, a terveim sorra omlottak össze. Akkor döbbsentem rá, hogy feleségem, aki igen jó és finom lélek, merőben másvilágú ember, mint amilyen vagyok én. Az én írói világom, szépirodalmi és tudományos törekvésem, amolyan elnézhető, megtűrhető emberi rossz tulajdonságok előtte. Családjának tagjai pedig: „pénz beszél, kutya ugat” felfogású személyek. (...) Olyan fel sem merült bennem, hogy egy rendszerváltozással majd zsíros álláshoz jutok. (...) Csak olyan beosztás érdekelt, ahol sokat mozoghatok és ahol gyorsan megy el az idő.” (Kézirat)

Itt Borvendég magánemberként jelenik meg előttünk, aki önmagát keresi nem létező helyeken, és az indián itt sem tiltott politikai tartalom, hanem személyes elvágódás, aminek nincs politikai vonatkozása, és ezzel is azt akarja alátámasztani, hogy nem meggyőződésből, csupán személyes okokból politizált. (AnBlok 2009: 49–51)

A hosszadalmas nyomozás lezárulásával 1963 márciusában Borvendég és társai amnesztiát kaptak. Ezt követően elkészült a részletes *jelentés*, amiben a nyomozók a Belügyminisztérium számára összefoglalják az egész indián ügyet. A *jelentés* szerint tényleg megtörtént az államellenes összeesküvés, melyben Borvendég és Fehér Szarvas azonossága illegális, mert alkalmas volt arra, hogy állami és társadalmi érdekeket sértsen. Mindez azért történt, mert Borvendég Deszkáss Sándor írói fantáziával a könyveiben elferdítette a történelmi tényeket. Borvendég az ügy lezárásaképpen megígérte, hogy a jövőben „indiánmentes” regényeket és ismeretterjesztő cikkeket fog írni. (AnBlok 2009: 50–51)

2.3. Borvendég Deszkáss Sándor (Fehér Szarvas) (1913–1989)

A Borvendég, indiánszakértő, író, életéről keveset tudunk. Nem szerepel sem az irodalmi, sem az életrajzi lexikonokban és összefoglalást az életéről nehéz találni. Legjobban ezt összeállítani a Belügyminisztérium vizsgálati alosztályának aktái segítenek (Kézirat).

Borvendég 1913-ban született, értelmiségi családból származott. 1931-ben érettségizett és az orvostudományi egyetemre iratkozott be, de ezt két és fél év után abbahagyta és jogot kezdett tanulni.

Borvendég letartoztatása előtt két környezettanulmány készült róla, melyben azt közlik, hogy Borvendég 1934-ben illegálisan Észak-Amerikába ment, ahol a „The Indian Association of America” nevű szervezet tagja lett, majd 1935-ben tért onnan vissza. Viszont az első kihallgatáson a kérdésre, mikor és hol járt külföldön, Borvendég nem említi ezt. Valójában nem járt Amerikában.

1937 és 1939 között katonai szolgálatot teljesített, a Horthy-hadsereg tisztje, hadnagy volt, majd 1941-ben ismét katonai szolgálatra vonult be. 1945-ben Ausztriába ment, majd a háború befejezése után visszatért onnan. 1945-ben a Magyar Írószövetség tagja lett, ahonnan 1949-ben kizárták, mert 1948-ban az ÁVH (Államvédelmi Hatóság) előállította és rövid ideig börtönbe került.

1950-től 1957-ig az Április 4. nevű szövetkezetről dolgozott. 1957-ben a Táború nevű cserkészfolyóiratnál „Foltos Szarvas” néven cikksorozatot írt az ifjúság nevelési céljából, és így elindította a „Nagy Erdei Testvériség” mozgalmat, aminek a célja a természetvédelem volt. 1960-tól újságíró-riporterként tevékenykedett. 1962 őszén letartoztatták az „Indiánok” fedőnevű ügyben, majd 1963 márciusában amnesztiát kapott. (Kézirat) 1989-ben halt meg.

2008. április 22.-én poszthumusz „Kecel Város Fejlődéséért” kitüntetést kapott (http://www.kecel.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=375&itemid=123)

A legfontosabb művei:

A Szikláshegyek varázslója (alcím: Magyar ifjúból indiánfőnök), 1940, a reprint kiadás 2005; *Békepipa*; *Hajnalcsillag Főnök*; *Vadlovak Asszonya*; *Hét fekete hold*; *Rézború Messiás*. Borvendég művei ma nehezen elérhetőek, az Országos Széchényi Könyvtárban csak a *Szikláshegyek varázslója* és a *Békepipa* című könyvei fellelhetőek.

2.4. A magyar indiánok továbbra megfigyelés alatt

Az AnBlok című folyóirat (2009: 51) szerint az „Indiánok” fedőnevű ügy az első és az utolsó indián per volt. De az is lehetséges, hogy a többi perekről egyszerűen nincs tudomásunk.

2005-ben jelent meg Szőnyi Tamás (a Magyar Narancs című folyóirat munkatársa) igen alapos és terjedelmes (831 oldalas) kötete, mely többéves kutatómunka eredménye: „Nyilván tartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990.” címmel. *„Ez a könyv nem besúgók, állambiztonsági tisztek és hős ellenállók listáit tartalmazza. Jóval több annál.”* – áll a borítóján. Bár a könyv elsősorban a populáris zene előadóiról és a közönségéről, a róluk elkészült jelentésekről szól, találhatunk néhány jelentést az „indiánokról” is.

Cseh Tamás, a bakonybéli indiánok főnöke a '60-as évek végén általános iskolai rajztanárként dolgozott, majd zenészként kezdett ismertté válni. Egy zenekedvelő és más művészetek iránt érdeklődő fiatalokból álló társaságba járva megfigyelés alá került. Több informátor figyelt erre a társaságra és állandóan készítettek róluk szóló jelentéseket. (Szőnyi 2005: 233–235) Egy 1967. november 2.-i jelentésében „Fung György” fedőnevű informátor beszámol arról, hogy megismerkedve Cseh Tamással és elmondva neki, hogy ő is néprajzzal foglalkozik, Cseh Tamás segítséget kért tőle: *„Elmesélte, hogy van neki egy baráti társasága, akikkel nyaranta 1–2 héten át „indiánosdit” szoktak játszani a Bakonyban. Panaszkodott, hogy nem mindenki veszi már igen komolyan, s néprajzi alapjuk is már kevés, kellene szakirodalom hozzá, meg esetleg néhány olyan ember, akik lelkesek és a dolgokat komolyan veszik. Miután pár szóban én is szóltam „indián” múltamról, kölcsönös megértésben maradtunk, s abban, hogy ezekre visszatérünk. (...)”* (Szőnyi 2005: 236)

„Miután pár szóban én is szóltam „indián” múltamról,” már nem legenda, a fedőtörténet. „Fung György”, Borsányi László neve elhangzik Borvendég Deszkáss Sándor első kihallgatásán. Borvendég megemlíti, hogy amikor a Nagy Erdei Testvériség (NET) nevű mozgalmat indította, Borsányi László volt az egyik fiú, aki több alkalommal írt neki és érdeklődött az indiánokkal kapcsolatos kérdések iránt. A NET indulásával Borvendég javasolta, hogy legyen egy olyan könyv, ahova bejegyezzék a mozgalomhoz csatlakozók nevét, lakhelyét és azt, hogy milyen munkát végeztek a

felhívás nyomán. Ezt a könyvet vezette Borsányi László és Erdélyi György. Majd 1959-ben eltiltotta őket a könyv vezetésétől, mert megtudta, hogy elolvasták Lőrincz Ferencnek, a kaposvári indián törzs egyik tagjának Borvendéghez írt levelét és így kapcsolatot vettek fel egymással. Ennek ellenére Borsányi és barátja kapcsolatban maradt Borvendéggel, sőt segített neki a NET nyilvántartásában. Az aktákból kiderült az is, hogy Borsányinak is kis indián törzse volt. (Kézirat)

Következésképpen az „Indiánok” fedőnevű ügyben az 1960-as évek elején Borsány Borvendég társaságához tartozott és ebben az ügyben gyanúsítottként szerepelt. Elmúlt néhány év és Borsányi már ügynökként együttműködött a Belügyminisztériummal és jelentéseket tett a dunai és a bakonybéli indiánokról is. A Nyilván tartottak című könyvben sok „Fung” jelentést olvashatunk, indiánokról szóló jelentés kevés van, hiszen ez nem ennek a könyvnek a témája.

3. A bakonybéli indiánok

Cseh Tamás, a későbbi Kossuth-díjas magyar énekes 60-as évek elején osztálytársaival együtt az érettségi körül elhatározta, hogy indián lesz. Az első helyszínük a Vértes volt, ahol két törzset alakítottak és harcoltak egymással. A következő években már nyolcan-tizen voltak és Bakonybélbe mentek. Azóta is ott indiánoznak. Kezdetben katonai sátrákban laktak, függönyrojtot varrtak a ruhájukra és a nevüket May Károly regényekből választották maguknak. A játékuk is hasonló szabályok szerint működött, ahogy a regényekben olvasták, és néprajzilag sem voltak hitelesek. Először csak egy szíu törzs volt, majd később további indián törzsekre bomlottak és ezért több táborhely is kialakult. Idővel a törzsekhez olyanok is csatlakoztak, akik antropológus vagy néprajzos háttérrel rendelkeztek, és próbáltak anyagokat szerezni, és az indián életüket autentikussá tenni. Ma már a néprajzilag teljesen hiteles a játék. Megjelenésük kísértetiesen hasonlít a valódi indiánokéra, és nagy táboruk van: a 10-11 különböző indián törzsnek körülbelül 150 tagja van.

Sok helyen léteznek Európában hasonló indiántörzsek (Németországban, Csehországban, Szlovákiában), de ezekre a törzsekre általában csak a néprajzi hitelesség jellemző. A bakonybéli indiánoknál a legfontosabb a hadijáték, ami két hétig tart és ez teszi különlegessé őket.

Körülbelül tíz évvel ezelőtt a bakonyi törzs alapítógenerációjának idősebb tagjai lehozták a feleségüket, a gyerekeit, akik tulajdonképpen csak nyaralni jöttek, és a fiatalabb nemzedéknek ez nem tetszett, így elvonultak, és a törzsben csak az idősebb emberek maradtak. A bakonybéli indiántörzs magját egy elég fiatal társaság alkotja: bár vannak még tagok Cseh Tamás korosztályából (most 60 év körüliek), aztán egy jóval fiatalabb generáció következik (40-esek), és a náluk fiatalabbak.

Gauder Áron, akivel az interjú készült, 18 éves korában ismerkedett meg a bakonybéli indiánok életével. A gimnáziumban a szalagavató tánc ünnepén egy indián táncot adott elő, amit az egyik bakonybéli indián tanított neki. Tőle sokat hallott a

táborról, és 1992-ben csatlakozott a törzshöz. Gauder Áron Cseh Tamás törzsének (sziúk) a tagja.

A táborban az indiánok magyarul beszélnek, de vannak egyszerűbb kifejezések, amiket indián nyelven mondanak. Általában csak olyan szavakról van szó, amiket mindenki könnyen meg tudott tanulni (pl. köszönöm szépen, gyere be, szeretnék veled harcolni stb). Amikor másik törzzsel érintkeznek, sokszor a sziú nyelvet használják, mert elvileg azt a másik törzs nem érti. Néha kézjeleket is használnak.

Évközben havonta tartanak gyűléseket. Ha valaki a törzs tagja szeretne lenni, akkor októberben az összes indián előtt be kell mutatkoznia. Ettől fogva nyárig minden gyűlésen részt vesz. Megtanulja, hogyan kell indián ruhát varrni, mokaszint készíteni és egyéb apróságokat. Az új tag számára az egész év a felkészülésről szól : nyárig kell, hogy legyen például ágyékkendője, fegyvere. Első évben az a szabály, hogy az új tag nem mehet harcolni, csak akkor harcolhat, amikor a táborát megtámadják, tehát csak a törzsen belül küzdhet, de nem mehet el a sátorhelyről. A következő nyáron már elmehet harcolni. Az új tagnak nincsen neve, azt az első nyári táborban kapja valamilyen tulajdonsága alapján, de ez később változhat is. Ha csinál egy nagy tettet, akkor kaphat egy másik nevet. Különösen nagy tettnek az számít, amikor az indián pusztá kézzel tud az ellenséggel megküzdeni, de ő maga nem sebesül meg, ezzel mutatja meg a bátorságát.

Persze, a többi törzs tagjait nem ismeri, de Gauder Áron szerint ez nem baj, mert így sokkal izgalmasabb harcolni.

Nagyon fontos megtanulni azt is, hogy hol vannak a táborhelyek. Az erdőben a táborok elég messze vannak egymástól, valamelyik egy kilométerrel távolabb, de akad olyan is, amelyik 10 kilométerrel messzebb fekszik. Ha azt a táborat akarják támadni, ami nagyon messze van, akkor már éjszaka elindulnak, az erdőben alszanak, és reggel támadnak.

Cseh Tamás idején, a '60-as évek elején a táborban nem voltak nők. De Gauder Áron szerint nők nélkül semmit nem érne az egész. Főleg azért, mert a nőket nagyon gyakran elrabolják és számukra ez nagyon jó játék.

Gauder Áron elbeszélése alapján megismerhettem a nőrablás egyik példáját. Cseh Tamás fiának, Cseh Andrásnak nagyon tetszett a varjú törzsben egy lány, de soha nem sikerült elkapnia. A varjúk attól híresek, hogy nagyon óvatosak és soha nem mennek ki a táborból. Gauder Áron sziú törzsének az volt az ötlete, hogy Andrásnak vissza kell

mennie, és ha a varjúk látják őt, akkor minden óvatosságot félretéve kirohannak a táborból. A többiek a közelben bújkáltak egy gödörben. Így is történt: a varjúk András után mentek és a sziúk rajtaütésszerűen legyőzték őket. A sziúk viszont tudták, hogy a varjúk nem hagyják ezt annyiban, és majd támadni fognak. Több varjú törzs volt, összeálltak, és így tulajdonképpen a sziúknak nem volt semmi esélyük a győzelemre. A harc kötött szabályok szerint folyik: ha például valakit megsebesítenek, akkor tíz percig feküdni kell a földön, ha a torkán megsebesíteik, akkor egy napig nem beszélhet senkivel és aztán egy nap után új nevet kap. Ebben a harcban sokan „meghaltak”, az asszonyok siratóéneket énekeltek, és ráadásul az új sziú lányt is, akire mindenki kíváncsi volt, visszavitték. Bár a lány két éve volt a táborban és nem tudta pontosan, hogyan kell egy ilyen helyzetben játszani, Gauder Áron szerint szépen játszott ebben a helyzetben. Azok, akik könnyebb sebeket kaptak a harcban, mindjárt indultak, hogy visszaszerezzék a lányt. A lányt kitették a tábor közepébe és a varjúk gonosz szavakkal illették őt.

A lányok egyébként otthon vannak, főznek, varrnak és vannak szertartásaik, amiket csak ők csinálnak. Amikor a férfiak harcolni mennek és győztesen térnek vissza, akkor lakodalmat rendeznek. Van külön női társaság is, ami a férfiak harci társaságainak a mintáján alapul: meghívhatnak bizonyos embereket magukhoz és a kiválasztottakat vendégül látják, ami nagy megtiszteltetés. A női társaság gyűléseket is tart, ahol énekelnek különböző dicsőséges haditetteiket.

Bár játékról van szó, vannak példák, amik azt bizonyítják, hogy megtörténik az a pillanat, amikor a szereplő már nem tud arra koncentrálni, hogy csak a játékról van szó. Volt két fiatalember, akik nagyon akartak a táborba menni és megnézni az ottani életet. Aznap, amikor megérkeztek, nagyon meleg volt, a törzs tagok varrtak vagy valamilyen labdajátékkal voltak elfoglalva. Nem történt semmi izgalmas dolog és tulajdonképpen ez a két fiú unatkozott. Amikor már szürkült, halálos csendben körülbelül 15 bauni indián berohant, az arcuk ki volt festve fehérre. A sziúk nem tudták legyőzni őket. Amikor túlvoltak a „harcon”, keresni kezdték ezt a két fiatalembert, majd valahol az egyik sátor mélyén, a takaró alatt találták meg őket.

Nyáron július második két hetében szoktak táborozni. Mindig hétfő hajnalban kezdődik a játék. Korábban már pénteken lemennek, hogy legyen elég idejük mindent berendezni: szombaton felállították a tipiket, vasárnap felöltöztek, majd délután egy

izzasztókunyhó szertartást tartottak. Az izzasztókunyhó egy nagyon kicsi, takaróval letakart kunyhó, ahova sok követ bevisznek és felmelegítik. Majd mindenki meztelenül beül, mint egy anyaméhben, és ezekre a kövekre locsolják a vizet. Ez egy újjászületési, megtisztulási szertartás, ahol mindenki mindenkinek a testvére. Körülbelül egy órát ülnek ott bent a kemény gőzben. Ezzel kezdi a sziú törzs a tábort.

Általában ez a szertartás minden törzsnél megvan, de lehetséges, hogy más időpontokban tartják. Este énekelnek és azzal az érzéssel fekszenek le, hogy már reggel támadásra ébredhetnek.

Hétfő hajnáltól elkezdődik a hadijáték, és általában a második hét péntekéig tart, de a többség a második hét közepén hazamegy, attól függően, kinek mennyi szabadsága van.

A törzsek egymással harcolnak, de általában nem tudnak egymás tervéről semmit. A haditerv nincs előre kidolgozva, minden spontán történik meg. Ha valakinek van haditerve, akkor maga köré gyűjt embereket, akik vele tartanak – társak lesznek a küldetéshez. Az, akinek van saját haditerve, arra az időre főnök lesz és ő dönti el a harcot.

A harcba egy békenapot iktatnak, amit általában a tábor közepén tartanak, amikor még sokan ott vannak. Ilyenkor van egy vendéglátó nép, akihez elmennek és nagy gyűlést tartanak. A békenap elején elszívják a békepipát, versenyeznek és megbeszélik a tapasztalataikat. Aztán újra folytatódik a hadijáték.

Nyáron nagy melegben is indiánruhában vannak, de a férfiak napközben csak az ágyékkendőt viselik. A nőknél szigorúbbak a szabályok, nekik bokáig kell takarva lenni, a karjuk szabadon lehet. Melegben könnyebb anyagból készült indiánruhát viselnek. A hadijátékban a férfiak még lábszárvédőt is szoktak viselni. Éjszaka pedig rendszeren fel kell öltözni, mert hideg van.

Télen is táboroznak, de csak egy hétig. Ilyenkor minden ugyanaz, mint a nyári táborban, csak rövidebb ideig tart, a sebesülések, halál is.

Gauder Áron az indiánozásról azt mondja, hogy ott a táborban az ember főképp magáról tanul, és azt, hogy az a városi világ, amiben élünk, nem az egyetlen lehetséges világ, mert létezik egy sokkal egyszerűbb, tisztább autentikus létforma. Az indiánozás olyan tapasztalás, ami az értékrendeket is kicsit helyre teszi. (Gauder Áron visszaemlékezése alapján)

4. A magyar indiánok tárgyi világa

Ebben a részben képek találhatók, amik Kisorosziban az Indián Múzeumban készültek. A képeket Csók Sándor készítette.

Kép 1. Baktay Ervin
civilemberként.

Kép 2. Baktay Ervin,
seriff.

Kép 3. Baktay Ervin,
Heverő Bölény.

Kép 4. Szürke Bagoly, a Két kicsi
hód című kötet szerzője. Félig indián,
prémvadász. Az ő felkérésére
csináltak a hódok megvédésére egy
rezervátumot.

Kép 5. Szürke Sólyom, a kezében
valódi Winchester puska, annak idején
fegyvertartás meg volt engedve.

Kép 6. Lorenz József Kisorosziban. Az Indián-cowboy múzeum létrehozója, a Dunai indiánok törzsében a *Wampum Keeper* - a kincstárnok.

Kép 7. Az 1936-ban megjelent West című folyóirat, amit Raul Baktay Ervinnek küldött. Ez alapján készítették a cowboy ruhákat.

Kép 8. The Indian Association of America, 1937.

Oklevél, amellyel az Amerikai Indián Törzsek szövetségbe fogadták be a dunai indiánok törzsét és Baktayt tiszteletbeli főnökké nevezték ki.

Jártak külföldi vendégek a dunai indiánokhoz, és róluk újságcikkeket írtak. Így szereztek tudomást a dunai törzsről az amerikai indiánok.

Kép 9 és 10. A Lorenz József által készített indián főnök ruha: az ing és a bőrharisnya - két

oldalt hátul föl van kötve az övre. A lábuk közé ágyékkendőt tesznek. Baktayék nem tudták, hogy az indiánok nem hordtak nadrágot. Az ingen látható mintáknak jelentése van: a mellkason a fekete vonalak a bölény csapásait jelölik, a piros vonalak a prérítüzet, körülötte pedig hegyek vannak. A hegyek színeinek jelentései: fekete – a barlang a hegyen, sötétkék – a hegy éjszaka, sárga – a napkelte, narancs – a naplemente. A hegyek között a hajnalcsillag. A karon lógó hermelinek mennyiségével az ügyességet jelezték. A figura egyik kezében lándzsa van, amivel támadtak, a másik kezében a bölény púpjának bőrből készült pajzs van, amivel védekeztek. Erre totemállatokat festettek.

Kép 11. Ilyen ruhákban zajlott a „Wild West Zree Meeting”. Raul 1924-ben ezt a kalapot, indián mellényt, csizmát és lasszót küldte Amerikából.

Kép 12. Békepipa, melynek elszívásával a dunai nyugati sziúk és odzsibuák 1976-ban megpecsételték barátságukat (a nyugati sziúk adománya).

Kép 13. Totemoszlop. A síksági indiánoknak a legfontosabb állata a bölény, ezért a szellemi táncokhoz és a szertartásokhoz a bölény koponyáját használják. Ez a totemoszlop 1931. után készült. A bölény koponyáján a sötét pontok az éjszakát jelentik, a világos pontok a nappalt. Fönt a totemoszlopon fehér figura látszik, ami lovat és rajta ülő indiánt jelent, alatta a kenu a vízi indiánok szimbóluma. A dunai indiánok törzse ezzel jelezte, hogy ők egyszerre lovas és kenus indiánok. A ruha egy spanyol marhapásztoré, a *vaquero*-é: ebben lovagoltak és terelték a marhákat.

Kép 14. Kenu. Lorenz József feleségével együtt készítette 1947-ben, egy év alatt. Felesége hajlította a bordákat, Lorenz József pedig famunkát végezte el.

Kép 15. Dakota késtok, a bakonybéli indiánok adománya. Amíg az indiánok nem ismerték a gyöngyöket, a minták, mint (itt a virágformák) készítésénél a sündisznó sült tüskéit használták a hímzéshez. Az indiánok a színek készítésénél bölényszírt, bölény agyvelőt használtak, hogy jól be lehessen dörzsölni a bőrbe.

Kép 16. A fiatalabb indiánok által készített női indián ruha. Az indián nők hosszú ruhákat hordtak, a lábukon térdig érő lábszárvédőt és mokaszint. A nő mellén teknősbéka motívum van, ami a hosszú élet szimbóluma. A nő melletti eszközt Baktay csináltatta és ezzel hímeztek. Az indiánok ezt a technikát a fehér embertől vették át.

Kép 17. Sasstollkorona eredeti sasstollakkal. Tévedés, hogy a tollat díszként használják, igazából kitüntetés jelent. Csak egy tollat kaptak ajándékba egy nagy tettért. Ez volt a legnagyobb kitüntetés. Ahány sasstollja volt az embernek, annyi tettet vagy nagyttetet csinált. És amikor 24 sasstoll összejött, akkor készítették ezt a tollkoronát.

Kép 18. Bölénybőrből készült takaró, amit a nők hűvösebb időszakokban hordtak.

Kép 19. Békepipa, amit Baktay bátyja, Raul küldött. De a pipafejet Baktay készítette. Majd Raul újabb békepipát küldött, ami az indiánok által volt készítve, de ez nincs a múzeumban.

Kép 20. Baktay fegyverei. Nem hadijátékra, hanem sportra használták.

Kép 21. A „Wild West Zree Meeting” meghívója.
„Jobb ha otthon marad
ha nem képes átérezni a sors mérhetetlen kegyét,
amely a kiválasztottak közé emelte azzal, hogy
Loaferstown városának vészbizottsága méltónak
ítélte illetve próbaképen bebocsátja önt az 1932.
március 12-én este 9-kor új alkalmi Saloonunkban
(I, Mészáros Street 12 I. emelet 2 szám) tartandó
nagyszabású Wild West Zree Meetingre
Egyáltalán nem óhajtjuk a megjelenését
ha ez nem állna összhangban úgy szellem mint
mez tekintetében a dicső arizónai tradíciókkal.
Hiszen ha nem lakozik önben a Wadnewgate
szelleme, akkor úgyis KÁR TOVÁBB ÉLNIÉ”
stb.

Kép 22. Tipi – indián sátor. Itt a képen
a gyerek tipi látható. A rajzok a tipiken
olyanok, mint a házzszámok.
A tipi előtt fegyverek vannak: pajzs,
nyilak és íj.

Kép 23. Síksági indián nyílvesszők. A Bakonybéli indiánok adománya.

Kép 24. „Lazy Boys” 1988. Másik törzs a Dunánál. A Baktay generáció már megszűnt.

Kép 25. Kisoroszi Indián Múzeum. Beszélgetés Lorenz Józseffel, Frankel Lucy és Jõgi Mirja részvételével 2010.05.01.

5. Apacsok színpadon

„(...) „Kit érdekelnek a hatvanas évek?” De őszintén remélem, hogy ebben tévedek. A Castel Felice is azt bizonyította számomra, hogy ha jó a történet, akkor igenis érdekelni fogja az embereket, hiszen Julius Caesart is játszunk, pedig az még régebben volt.” Szervét Tibor (színész két szerepben: Tartótiszt és Apa) (A Radnóti Színház honlapja)

2009. március 8-án a budapesti Radnóti Színházban bemutatták az Apacsok című drámát. A színpadi szöveget Kovács Krisztina a Radnóti Színház dramaturgja és Bereményi Géza író írta, a rendezője Török Ferenc filmrendező, a látványtervező pedig Gauder Áron volt. A drámát a szerzők a színház felkérésére, a színház színészeire írták. (A Radnóti honlapja, Jákfalvi Magdolna 2009: 646)

Török Ferenc régóta szeretette volna a 60-as, 70-es évek Magyarországot filmen feldolgozni, az ügynök-témát megfilmesíteni, ami Magyarországon ezidáig feldolgozatlan, kibeszéletlen volt. Egy vele készült interjúban Török Ferenc elmondta, hogy számára az Apacsok történetében az volt a fontos, hogy nem ítélni kell erről a korszakról, hanem vonatkoztatási pontként kell kezelni (tudni kell, hogy az, ami ma van, mihez képest olyan amilyen). (A Radnóti honlapja)

Kovács Krisztina elkezdett erről a témáról beszélgetni Török Ferencsel, mert őt is érdekelt ez a téma: a korszak színházi-politikai viszonyait kutatta az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, és így sok dokumentumot ismert az ügynöktörténetekről. A levéltárban kutatva talált rá az indiánügyre, ami az Apacsok című dráma közege lett. (A Radnóti honlapja)

Török Ferenc 2010 márciusában leforgatta a mű alapján készült tévéjátékot is⁷. A tervek szerint ezt az egyik kereskedelmi csatorna fogja műsorára tűzni 2010. október 23-án, az 1956-os forradalom ünnepén. Egyúttal az Apacsok Cseh Tamásnak állít

⁷ Ez lesz Török Ferenc harmadik tévéjátéka. A korábbi két alkotásával, a Csodálatos vadállatok (2006-ban) és a Koccanás (2009-ben) a Magyar Filmszemlén díjat nyert. (A Magyar Filmszemle honlapja)

emléket és így a filmben majd elhangzik néhány dalai is. (A Magyar Filmszemle honlapja; <http://www.gamestar.hu>)

5.1. Az apacsok tartalma

A huszonéves Horváth a nagyapjáról szeretne filmet forgatni, aki fiatalkorában indián volt. Ebben segítséget nyújt neki a nagyapjának a naplója. A nagymama mindenben támogatja, az apjának viszont nem tetszik az ötlet, szerinte: *„Arról kell beszélni, ami ma van. Az emberek ki vannak éhezve arra, hogy megtudják miben élnek. A korrupcióról kell filmet csinálni. Kit érdekelnek a hatvanas évek? Az van, ami ma van.”*

Amikor Horváth a kuratórium előtt a forgatókönyvet bemutatja, a kuratóriumi tagok biztatóan viszonyulnak a filmhez, és úgy tűnik, támogatni fogják Horváthot. A kuratóriumi tagok számára is újdonságnak számít a forgatókönyv témája: nem tudták, hogy a hatvanas években Magyarországon éltek olyan emberek, akik indiánt játszottak. A beszélgetés során kirajzolódik, milyen filmet tervez Horváth: a készülő film alacsony költségvetését úgy magyarázza, hogy a jeleneteknek animációs háttére lesz, ami azt erősíti, hogy nem realista filmet szándékozik készíteni. Ez a megjegyzés egyben utal a szöveg színpadi megvalósítására: a viszonylag rövid jelenetek vetített és animációval mozgóképpé varázsolt háttérét Gauder Áron készítette el.

A drámai eseményeket az indítja el, hogy a kuratórium egyik tagjáról, Szoboszlairól kiderül, hogy az ő apja is indiánozott. Ő volt a Főnök, Szürke Sas, akit meggyilkoltak a játék miatt. Tehát a '60-as években Horváth nagyapja és Szoboszlai apja együtt indiánozott a Duna-kanyarban.

A történetben most visszaugrunk a '60-as évekbe, és közvetlenül Szoboszlai-Szürke Sas temetése után találjuk magunkat. A gyászoló indiánok összegyűlnek Szoboszlaiéknál, hogy eldöntsék mit tegyenek a törzsfőnök halála után. A gyászoló törzstagok azt találgatják, hogy mi történhetett Szoboszlaiával. A belügyminisztérium hivatalos verziója szerint a börtönbe zárt Szoboszlait éppen hazaengedték volna, amikor felakasztotta magát. Ezt az indiánok nehezen tudják elhinni, mert az öngyilkosság sehogy sem fér össze az indián eszmékkel. Azt találgatják, hogy valaki elárulhatta őket, hiszen azok, akik lecsukták Szürke Sast, nagyon sok mindent tudtak. Az egyik indián,

Szilaj Ló, meggyanúsítja Horváthot, hogy ő is lehetett az áruló, hiszen látta őt egyszer beszélgetni egy idegen férfival, akiről tudja, hogy a Belügyminisztérium dolgozója. Horváthot – aki a filmrendező nagyapja – érzékenyen érintik a vádak, és felesége, Edit (a későbbi filmrendező Horváth nagynéje) a védelmére kel.

A jelenet váratlanul félbeszakad, és ismét visszalépünk az időben. A dráma szerkezete ettől fogva ezt a sémát követi: minden jelenet félbeszakad, amikor információhiány lép fel, majd visszaugrás történik az időben, hogy a múltba visszalépve megkapjuk a keresett választ. Mikor már minden információ a rendelkezésünkre áll, a történet elindul újra előre az időben és minden korábban félbemaradt jelenet befejeződik. Az első tizenkét jelenet a kutatás fázisait jelenti, az utolsó (előreugrás) tizenkettő pedig a megértését.

Tehát ahogy lépegetünk vissza az időbe, és lassan kibomlik a történet, melyből megismerjük a Duna-menti indiánok törzsének működését és felszámolásának történetét. Fokozatosan bontakozik ki a főszál: Horváthot (a filmrendező Horváth nagypapját) az állambiztonság megzsarolja és ügynökévé teszi. Ezek után rendszeresen találkozik tartótisztjével és jelentéseket ír társairól, a törzs működéséről és céljairól. Mindezt abban a hiszemben teszi, hogy megóvhatja a játékot, az „Indiánt” és társait az ellehetetlenítéstől. Az állambiztonság igazi célpontja azonban a törzs vezetője, Szoboszlai, a „Törzsfőnök”, aki egy börtönben ülő ’56-os forradalmár fotográfus fia. Szoboszlai apja ’56-ban dokumentálta a forradalmárokat, és az egyik fotón a felkelők között szerepel Horváth Tartótisztje is. Ő ezt a fotót szeretné megtalálni, mert ha más találja meg, az tönkreteszi a karrierjét és akár az életébe is kerülhet, Szoboszlai rövidesen személyes atrocitások célpontja lesz, és egy házkutatás során letartóztatják. A letartóztatásból már nem tér haza. A tartótiszt azt közli Horváttal, hogy a kihallgatások során Szoboszlai számára nyilvánvalóvá vált legjobb barátja (Horváth) árulása, és Szoboszlai ez a csalódást nem bírta elviselni, és a fogdában a WC-ben öngyilkos lett. Szoboszlai halálának igazi körülményeit homály fedi, és öngyilkosságának tényét többen kétségbe vonják, hiszen az állambiztonság embereinek is bőséges okuk volt Szoboszlai elhallgattatására.

A törzsfőnök halála után a törzs széthullik, a csapat szétszéled és felolvad a ’63 utáni konszolidáció Magyarországon. A „Varázsló” elhagyja a törzset, és magányos lesz. A feleségén kívül már senki sem bíz benne, ő pedig tudja jól, hogy a férje besúgó

lett. Horváth nem tud tovább ezekkel a terhekkkel Magyarországon élni, és az indián életforma nélkül létezni. Elhagyja gyerekeit és feleségét, és gyermekkori vágyainak helyszínévére, Amerikába disszidál. Későbbi sorsáról annyit tudunk, hogy egész életében az indián mítoszt kergeti, és a családnak küldött képeslapok tanulsága szerint a préri lankáin nézi a bölénycsordákat, valójában azonban Brooklyn egyik szomorú külvárosában éri a halál, valamikor a nyolcvanas években.

A család, de főként a feleség-nagymama konokul őrzi a megvesztegethetetlen Indián, a nagyapa hősi mítoszt. Mikor az unoka Horváth számára kiderül a nagyapja valódi története, szembesíti vele családját, főleg a férje eszményét mereven őrző nagyanyját. Forgatókönyve azonban már megvalósításra kész és a kuratórium támogatni kívánja. Kérdés marad, hogy a film szembenézéssel vagy anélkül, és a mítosz vagy a valóság alapján fog elkészülni.

(Apacsok című előadás szövege alapján, kéziratban)

5.2. A darab szövegének elemzése

Az előadásszöveg egyszerre használja föl az indián és az ügynök témát. A szöveget különös és ritkán használt párhuzamos szerkezet fogja össze. Összesen 25 jelentünk van és viszonylag röviddek. Az első és az utolsó jelenet keretet alkotva filmből filmmé zárja a történetet, a többi jelenet már egyszer elhangzott mondatokkal kezd. Ott áll meg a lineáris cselekmény, ahol információ-hiány lép fel és ahol a megértéshez egyre mélyebbre kell menni. (Jákfalvi 2009: 646)

Például:

Az Utolsó jelentés I. elnevezésű jelenetben Horváth találkozik a Tartótiszttel egy sürgős ügy miatt. Kiderül, hogy a Tartótiszt és a társai házkutatást tartottak Szoboszlainál, pedig Tartótiszt megígérte, hogy ha Horváth együttműködik, akkor békén hagyják az indiánokat. És úgy végződik a jelenet:

Tartótiszt: Az indián ügy le van zárva. Vége van.

Horváth: Akkor miért kellett a házkutatás? Mit kerestek? (*visszaugrás*)

Itt lép fel az információ-hiány. Ahhoz, hogy megtudjuk, mi történt pontosan, hogyan történt a házkutatás, a darabban vissza kell menni. Így egyre mélyebbre lépve eljutunk a 13. jelenetig, ami a Keleti pályaudvaron játszódik, ahol Szoboszlai és Horváth elbúcsúznak Kormos Üsttől, az igazi apacs indiántól. Itt a közönség már sejtheti, hogy ez az amerikai kapcsolat bűnnek számít. Innentől újra előre fognak ugrani a jelenetek, újraértelmezve a korábban látottakat. A párhuzamos, visszacsatolt jelenet már egy korábban elhangzott mondattal kezdődik.

Például:

Utolsó jelentés II.

Tartótiszt: Az indián ügy le van zárva. Vége van.

Horváth: Akkor miért kellett a házkutatás? Mit kerestek?

Tartótiszt: Nézze, ezt a többiek akarták, ez szerintük az ügymenethez tartozik. De ezzel az indián ügynek vége.

Horváth: Akkor kiengedik Szoboszlait?

Tartótiszt: Szoboszlai meghalt. Öngyilkos lett. (...)

(Apacsok című előadás szövege alapján)

De az ismételések nemcsak tájékozódni segítenek a jelenetek között. Előfordul az is, hogy mikor újra visszatérünk egy korábban félbehagyott jelenethez, újra elhangzanak a már korábban hallott mondatok, de a jelentésük, értelmezésük megváltozik, mivel már sokkal többet tudunk a szereplőkről.

Erre szép példa a temetés utáni jelenetben, amikor Edit (a későbbi nagymama) az árulással vádolt férje védelmére kell. Edit szövege kétszer is elhangzik a darabban. Először – mikor még nem tudjuk, hogy Horváth valóban áruló volt-e – Edit szövege fájdalmasan őszinte vallomásnak tűnik, másodszorra viszont – mikor már tudunk Horváth besúgásáról – Edit szövegét házastársi kötelességtudásból, hűségből megtett hazugságként értelmezzük:

Szilaj Ló: Hát nem tudom. Edit lehet, hogy te mást gondolsz, meg te vagy a felesége, de nekem az Imre nem tiszta.

Edit: Hagyjad már! Az Imre tiszta. És ne bántsátok. *(remeg a hangja)* Ő sose árulná el a barátait. Ő mindig, minden körülmények között kiállt értetek. Még akkor is, amikor megverték, megalázták. Bármit tett, azt az apacsokért tette. Mert ő büszke arra, hogy ő indián. És lényegében szeret titeket. És a Sanyit is szerette. Meg akarta menteni. De nem tudta megmenteni. És erről nem ő tehet. És ő még most is mindent megtenne értetek. Akármit.

Összefoglalva az idő kérdését a darabban, elmondhatjuk, hogy az első tizenkét jelenet a kutatás, nyomozás fázisait ábrázolja, az utolsó tizenkettő pedig a megértését (Jákfalvi 2009: 648). Az Apacsok első fele kriminek is értelmezhető, a második fele pedig egy moralista színműnek.

A dráma V-alakú szerkezete a következőképpen néz ki:

Film I.	Film II.
Családi vacsora I.	Családi vacsora II.
Kuratórium I.	Kuratórium II.
Diafilm mese I.	Diafilm mese II.
Temetés után I.	Temetés után II.
Utolsó jelentés I.	Utolsó jelentés II.
Figyelmeztetés I.	Figyelmeztetés II.
Házkutatás I.	Házkutatás II.
Éjjeli őrség I.	Éjjeli őrség II.
Első jelentés I.	Első jelentés II.
Zebegény I.	Zebegény II.
Kihallgatás I.	Kihallgatás II.

Kormos Üst

A szöveggönyv szerepösszevonásokat jelöl a színészek számára. Ez azt jelenti, hogy két szerepet ugyanaz a színész játszik az előadásban. A szerepösszevonások közül a legfontosabb, hogy a szerzők szándéka szerint az a két színész, aki a jelenben Horváthot és Szoboszlait játssza, az a két színész alakítja a múltban Horváth nagyapját és Szoboszlai apját is. Ez a szerepösszevonás érzékletesebbé teszi az azonosság és a

felelősség kérdéseit: Azonosak vagyunk-e szüleinkkel, nagyszüleinkkel? Felelünk-e az ő tetteikért? Felelősségre lehet-e minket az őseink bűneiért?

Ebben a történetben a nagyapák, nagymamák és az unokák generációja azonos szerepet kap. Horváth és Szoboszlai azonos a hatvanas évekbeli Horváth-tal és Szoboszlaiával. Kata – a filmrendező Horváth jelenbeli barátnője – és Edit is azonos, de nem csak terhességgel, hanem a hallgatás és elhallgatás képeivel. (Jákfalvi 2009: 648, 649)

Például a dráma elején Kata egy titkot bíz a nagymamára: elmondja neki, hogy gyereket vár. A nagymama hallgatást fogad, ami egész életében az ő szerepe volt, hiszen hordozott egy ennél sokkal nagyobb, fájdalmasabb titkot:

Kata: De Edit néni, ígérje meg, hogy nem mondja senkinek.

Nagymama: De miért nem lehet elmondani? Ma lenne a legjobb alkalom.

Kata: Hát persze, csak előbb szeretném kettesben Lacival. Ő még nem tudja.

(...)

Nagymama: Jó, esküszöm. És ne aggódj, fogalmad sincs, hogy én milyen vagyok. Ez úgy lesz eltemetve bennem, mint annak a rendje. De te meg vigyázz magadra, vagyis magatokra.

A múltban, a '60-as években, miután Edit (a nagypapa Horváth felesége fiatalon) megtudja Horváth titkát, hogy besúgó így reagál:

Horváth: Erről nem beszélhetsz senkinek.

Edit: Semmi nem fog kiderülni soha. Fogalmad sincs, hogy én milyen vagyok.

Horváth: Beszélsz álmodban.

Edit: Ez úgy lesz eltemetve bennem, mint annak a rendje. Még neked sem fogok beszélni róla.

(Apacsok című előadás szövege alapján)

Jákfalvi Magdolna (2009: 646) a kritikájában kifejti, hogy a cím már jelzi Magyarország helyzetét – a rezervátumba kényszerített magyar közösség kettős identitását. Ha visszaemlékszünk az indiánperre (részben ez alapján íródott az Apacsok),

akkor az egyik besúgó beszámolója szerint Borvendég Deszkáss Sándor azt mondta, hogy „elnyomott indián nép” kifejezés alatt az „elnyomott magyar nép”-et kell érteni. De a cím talán nem csak identitást próbál kifejezni, hanem egyúttal tükrözi a magyar kortárs irodalom egyik uralkodó témakörét – az apatörténetet (Apa-csok), azaz aparegényt. Tarján Tamás (2009) erről az összefüggésről ír röviden egy kritikájában, majd felsorolja az aparegényeket az 1970-es évek közepétől: többek között az Egy családregény vége (Nádas Péter, 1977); a Kompország katonái (Simonffy András, 1981); a Harmonia caelestis és a Javított kiadás (Esterházy Péter, 2000, 2003); az Apák könyve (Vámos Miklós, 2000); a Harminchárom (György Attila, 2002); a TündérVölgy (Kukorelly Endre, 2003); a Halottak apja (Györe Balázs, 2003); A fehér király (Dragomán György, 2005); a Barbarus (Kácsor Zsolt, 2008). És köztük van Bereményi Géza is a Legendárium című művével (1978). (<http://www.szin haz.net/>) Nem kell nagyon messzire menni, hogy egyet értsünk vele. Az Apacsok egy családtörténet és bár konkrétan Horváth nagyapjáról szól, de ugyanúgy szól Horváth apjáról is, aki a mostani 50 éves generáció Magyarországon: tehetetlenül vergődő felnőttek, akik se a szüleik múltjával, se a gyerekeik jövőjével nem tudnak megküzdeni.

Összefoglalás

Jelen mestermunka célja az, hogy betekintést nyerjünk egy szokatlan magyarországi jelenségbe, az indiánozás játékába. Körülbelül egy éve Kovács Krisztina és Bereményi Géza *Apacsok* című színdarabjának köszönhetően ismertebbé vált a magyarországi indiánok története és kultúrája. Bár már készültek korábban riportfilmek az indiánokról, sőt volt saját kiállításuk is a Néprajzi Múzeumban, mégis, szélesebb közönség előtt most vált nyilvánvalóvá és ismertté a tény, hogy Magyarországon ma is vannak olyan emberek, akik nyaranta indiánosdit játszanak. Egy szomorú esemény is közrejátszott abban, hogy a közbeszédben és a sajtóban téma lett a magyarországi indiánok létezése: 2009 nyarán elhunyt Cseh Tamás, a magyarországi zenei világ emblematikus alakja, aki amellet, hogy népszerű dalszerző és énekes volt, a bakonyi indiánok törzsfőnökeként vezette a mozgalmat.

Az indiánozás szokását azonban továbbra is sok kérdés és bizonytalanság övezi: kevesen tudják, hogy pontosan, mikor, hogyan indult el a játék, kik voltak a leghíresebb indiánfőnökök, és mit is jelent a 20. illetve 21. században indiánnak lenni Magyarországon. A mai napig nem született hivatalos történet erről a mozgalomról. Ebből a szempontból jelen mestermunkának az is az egyik célja, hogy az indiánok hivatalos történetét megalapozza.

A magyarországi indiánozás történetéről általánosságban elmondható tény, hogy mindig egy karizmatikus ember köré csoportosulva alakultak meg a törzsek, és ezek a törzsfőnökök a civil életben is hasonló karizmával, hasonló intenzitással működtek. Saját tudományterületükön, vagy művészeti águkban ismert és elismert szakemberek.

A mestermunka első részében a dunai indiánokról esett szó. Ezt a törzset Baktay Ervin, híres magyar orientalista, indológus alapította meg 1931-ben. Az érettségi után Münchenben tanult, ahol festőművésznak készült. Az első világháború előtt a bátyja, Raul kivándorolt Amerikába és a Feketeláb indiánok területén, Montana államban telepedett le. Ott megismerte az indiánok szokásait, kultúráját és nyelvüket. Raul sok

olyan dokumentumot küldött haza testvérének, amelyek akkor Magyarországon ritkaságszámba mentek és teljesen ismeretlenek voltak. Így kerültek Baktay Ervinhez indiánokról, *cowboy*okról, aranyásókról és más tipikus vadnyugati figurákról szóló könyvek és folyóiratok. Ezek alapján Baktay Ervin megismerhette az autentikus indiánkultúrát.

1931. előtt Baktayék megpróbálták rekonstruálni a *cowboy*ok életformáját is. Baráti összejöveteleket tartottak, amelyeket „Wild West Zree Meeting”-nek nevezték el. Ez az összejövetel összekapcsolódik 1924-ben a némafilmek első magyarországi megjelenésével is. Ezekben a vadnyugati filmekben az indián alacsonyrendű, állati sorban élő lényként volt ábrázolva, és Baktayék másképp ismerték az indiánokat, és ők az indián kultúra gazdagságát és sokszínűségét akarták inkább bemutatni. Ez a gesztus, ez a pillanat nevezhető tulajdonképpen a magyarországi indiánozás kezdetének.

A dunai indiánok a Duna-parton, Zebegényben, később pedig Kisorosziban táboroztak. A táborozás nemcsak kellemes időtöltést, nyaralást jelentett, hanem komoly néprajzi munkát is: a törzs tagjai megismerkedtek az indián szokásokkal, hímeztek, varrtak, szőttek, fegyvereket készítettek.

A dunai indiánok lovas-kenus indiánok lettek, és a tábor inkább békés, sportos jellegű volt: különböző versenyeket rendeztek, például kenuversenyt, célbalövést, kődobást. Napközben civil emberként jöttek-mentek a táborban, esténként viszont tábortűz mellett teljes indiándíszbe öltöztek. Egyszerűen megfogalmazva: Baktayék délelőtt *cowboy*ok, este indiánok voltak. A dunai indiánoknál alapvető szempont volt a néprajzi hitelesség. Baktay Ervin 1955-ben elhagyta a törzset, mert már idős volt, és ezzel véget ért a dunai indiánok törzsének fénykora, már nem választottak új főnököt. Baktay idejében a táborozás időtartama változó volt – megesett, hogy maga Baktay május közepétől nyár végig tipiben, indián sátorban élt, könyveket írt és fordított. A többiek gyakran csatlakoztak hozzá hosszabb időre is, de általában körülbelül egy hónapig tartott a nyári tábor. Baktay halála után a táborozás általában két hétig tartott. Mára a Baktay indiántörzs gyakorlatilag megszűnt. Az egykori tagok idősek, 70-80 év körüliek, de még gyakran összejárnak, tartják a kapcsolatot egymással, és továbbra is indián néven szólítják egymást.

A dunai indiánok történetét Lorenz József mesélte el, aki 1949-től kezdett indiánozni. Róla a következő alfejezetben esik szó. Lorenz József fiatal korában a

magyar cserkészszövetség tagja volt. 1937-ben elolvasta a szövetség a *Zászlónk* című folyóiratában Borvendég Deszkáss Sándor (Fehér Szarvas) *Indiánok a magyar Dunán...* című cikksorozatát és ez nagy hatást gyakorolt rá, érdeklődést keltett benne, hiszen néprajzosnak készült. Lorenz József 1943-ban szeretett volna csatlakozni a törzshöz, de Baktay azt felelte, hogy a táborban csak katonaviselt emberek vannak, és ha Lorenz József katona lesz, miután leszerelt, visszamehet. Így is történt: 1944-ben frontra ment, majd egy időre szovjet fogságba került, ahonnan 1945-ben betegen haza tért. Majd felkereste Baktayt és feleségével együtt készített indián kenuval ajándékozta meg. A dunai törzsben Lorenz József a *Wampum Keeper* volt, azaz kincstárnok. Ő őrizte a törzs vagyonát. Tagja volt a Magyar Amatőr Filmes Szövetségnek, és részt vett a kisoroszipan indiánok amatőr filmjeinek elkészítésében. 1989-ban Kisoroszipan Indián Múzeumot hozott létre.

Azoknak az embereknek, akik indiánoktá, elsősorban „játék” volt az indián. Visszatekintve lehet mondani azt is, hogy akkoriban, a kommunizmus időszakában egyfajta kivonulást jelentett a társadalomból, de azt, hogy az indiánok a Magyar Népköztársaság államrendje elleni összeesküvés lett volna, nehezebb elképzelni. Viszont a második világháború után, főleg a Kádár-korszakban, az 1960-as évek elejétől a hatalom ezt látta az indiánjátékban.

A mestermunka második részében a magyar indiánokról van szó, ahol a fővádlott Borvendég Deszkáss Sándor volt. Borvendég indiánkutató, ifjúsági regényíró volt, aki 1940-ben, amikor megjelent a *Szikláshegyek varázslója* című könyve, nagy népszerűsége tett szert. Az 1930-as években Borvendég pár évig a dunai indiánok közé is tartozott.

Borvendég és társai 1962 elején megfigyelés alá kerültek. A Belügyminisztérium III/I-es (vizsgálati) osztálya azzal gyanúsította őket, hogy összeesküvést követtek el a Magyar Népköztársaság államrendje ellen. Az ügy egy levéllel kezdődött, amit a Belügyminisztérium dolgozói postai levéllenőrzés során fogtak el. A levélben meg voltak fogalmazva az indiánjáték céljai, miszerint az indiánjáték harc az elnyomott indián és magyar nép mellett, és ha kell, akkor fegyverekkel is fognak harcolni a magyar nép érdekeiért. A hatalom az „indiánoktatban” illegális cserkész- és hitoktató hálózatot láttak, ami abban az időszakban meglehetősen rendszerellenes szervezkedésnek számított. A hálózat központi alakjának Borvendéget tartották, aki

gyanússá vált számukra indián témájú könyvei és cikkei miatt. A cserkészsövetségek alapvető célja az volt, hogy talpraesett, természetszerető, vidám és mindenekelőtt istenhívó ifjakat neveljenek. 1960-as évek elejétől az Állambiztonság egyházellenes akciót kezdett, hogy megszüntesse az ifjúsági neveléssel foglalkozó egyházi közösségeket és ehhez tartozott a cserkészmozgalom is.

A kihallgatásokon Borvendégnek vallomást kellett tennie arról, hogy milyen indián csoportosulásokról van tudomása, miért és milyen politikai célból írt leveleket Amerikába, ismertetni kellett politikai beállítottságát és világnézeti fejlődését. Hogy a nyomozás eredményesebb legyen, a nyomozók Borvendég mellé egy cellatársat telepítettek, egy bizonyos „Török Gyula” fedőnevű ügynököt, hogy minél többet beszéltesse a vádlottat, és kettejük beszélgetéseiről szóban és írásban jelentsen. 1962 végén Borvendég végre elmondta a kaposvári indián törzs célját, miszerint a gimnazistákat vallásos, cserkész szellemben kell nevelni. Ezzel a vallomással végre beigazolódott a gyanú: az „indián” egy vallásos, cserkész szellemben tevénykedő csoportosulás. Ennek ellenére Borvendéget nem engedték szabadlábra.

A kihallgatások mellett Borvendég önvallomásokat is írt, amelyekben beszámolt a múltbeli eseményekről és ismertette bűnös gondolatait és cselekedeteit. A cellatárs-ügynök, aki megértő és támogató partnerként állt mellette, elolvasta a vallomásait, meghallgatta és tanácsokat adott. A nyomozóknak „Török Gyula” cellatárs a jelentéseiben beszámolt, hogy Borvendég mit gondolt valójában, és kifejtette azt is, hogy szerinte Borvendég amerikai kém.

Borvendég utolsó önvallomása nagyon hosszú és terjedelmes szöveg, amit 1962. december 10-én írt. Ebben részletesen beszámol szerzői tevékenységéről, arról, hogy hogyan kezdődött a karrierje és összefoglalja könyveinek tartalmát.

Borvendég mindig azt állította, hogy ő valójában született, vérszerinti indián. Az önvallomásából kiderül azonban, hogy amikor az első regényét, a *Szikláshegyek varázslója* című művét készült megjelentetni, a kiadó eltörölte az első kiadás címlapjáról a „regény” meghatározást, és ezt azzal magyarázta, hogy annyi életrajzi adat szerepel benne, hogy ez a könyv inkább életrajz. Így a regényben a főhős és a szerző, a fikció és a valóság összemosódik. Pedig Borvendég valójában nem indián, soha nem járt Amerikában, és nem azonos Fehér Szarvas törzsfőnökkel. A könyv életrajzi regényként történő publikálása sok félreértésre és nézeteltérésekre adott okot.

Ami az állam és a társadalom rendje elleni szervezkedést illeti, Borvendég azt állította, hogy ez csak ugyanolyan naív vágy volt számára, mint az indiánozás. Ő csak íróként akart élni, szépirodalommal és tudománnyal foglalkozni, az aktuális világnézetét pedig magánéleti sikerei és kudarcai befolyásolták. Borvendég nem létező helyeken kereste önmagát, és az indián sem tiltott politikai tartalom volt számára, hanem pusztán személyes elvágódás, aminek nincs politikai vonatkozása.

1963 márciusában Borvendég és társai végre amnesztiát kaptak, és az ügy lezárásaképpen Borvendég megígérte, hogy a jövőben „indiánmentes” regényeket és ismeretterjesztő cikkeket fog írni.

Borvendég Deszkáss Sándor életéről csak a Belügyminisztérium III/I-es (vizsgálati) alosztályának aktái alapján szerezhetünk tudomást, mert bár 1940-es években népszerű ifjúsági regényíró volt, nem szerepel az irodalmi, életrajzi lexikonokban. A művei ma nehezen elérhetőek. Az Országos Széchényi Könyvtárban csak a *Szikláshegyek varázslója* és a *Békepipa* című könyvei fellelhetőek.

Az 1960-as évek elején Bakonybélben egy másik indián törzs alakult, melynek létrehozója Cseh Tamás, magyar énekes volt, aki szintén megfigyelés alá került. Ez derül ki a „Nyilván tartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990” című könyvből is (Szőnyi Tamás 2005). Cseh Tamást az indiánozás miatt kezdték megfigyelni, de a róla szóló akták arról tanúskodnak, hogy egy idő után indiántevékenysége érdektelenné vált a rendszer számára, és a továbbiakban, mint énekest, popzenészt figyelték meg. Mivel nem állt rendelkezésre teljes anyag, nem állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy Borvendégről szóló indiánper volt az első és az utolsó indiánper Magyarországon.

A mestermunka harmadik része a bakonybéli indiánokról szól. A történetük az 1960-as évek elejéig nyúlik vissza, amikor Cseh Tamás osztálytársaival együtt először indiánozni ment. A dunai indiánokhoz képest ez a törzs a mai napig harcos. Nyaranta két hétig a törzsek harcolnak egymással, majd a tábor végéhez közeledve kibékülnek. A kisoroszi indiánokhoz képest nagy táborról van szó. Ma 10-11 különböző törzs van a Bakonyban, körülbelül 150 taggal. Néprajzilag hitelesek, úgy néznek ki, ahogy a valódi indiánok és vannak egyszerűbb kifejezések, amiket indián nyelven mondanak. A bakonybéli indiánoknál a hangsúly a hadijátékon van: elrabolják más törzsek nőit, lovaikat stb, majd komoly harcot vívnak a javak visszaszerzéséért. Télen is táboroznak, de csak

egy hétig. A dunai indiánokhoz hasonlóan nem létezik hivatalos történetük. A bakonybéli indiánok életét Cseh Tamás nyilatkozataiból, interjúkból ismerhetjük, és néhány törzstag személyes közléséből.

A mestermunka negyedik része áttekintést ad a magyar indiánok tárgyi világáról. A képek Kisorosziban az Indián Múzeumban készültek.

A mestermunka utolsó, ötödik része az Apacsok című színdarabról szól, melynek bemutatója 2009. március 8-án volt a Radnóti Színházban. Az előadás rendezője ismert magyar filmrendező Török Ferenc, aki ebből filmet is készített. Ennek bemutatója 2010. október 23-án lesz. A dráma a kisoroszi indiánok története és Borvendég indiánpere alapján íródott fikciós mű. Néhány eleme eltér a valóságtól. A dráma főszereplője egy ügynök, aki az indián törzs varázslója, és közben ügynökjelentéseket készít társairól. Ezzel az előadással az indiánozás beszédtemává vált, ahogy a magyar társadalomban mindig fontos és fájdalmas ügynök-téma is. Török Ferenc szerint a mai fiatalok szemszögéből még se filmen, se színházban nem dolgozták fel ezt a témát Magyarországon. Az Apacsok arra tesz kísérletet, hogy egy indiánozó és közben besúgóvá váló fiatal fiú életén keresztül megmutassa az ügynök-kérdés ellentmondásait.

Az alfejezetben a dráma tartalmát foglalom össze. A kétezres évek elején játszódó első részben Horváth fiatal filmrendező a nagyapjáról szeretne filmet készíteni, aki fiatalkorában indián volt. Ebben segítséget nyújt neki a nagyapja naplója. A kuratóriumban a forgatókönyvet bemutatva derül ki, hogy az egyik tagnak is indiánozott az apja, de egy árulás miatt meghalt. A drámát a szerkezete teszi különlegessé. Minden jelenet végén, amikor információhiány lép fel, visszaugrás történik az időben, hogy a múltba visszalépve megkapjuk a választ. A kulcsjelenettől kezdve előrelépünk az időben, és minden korábban félbemaradt jelenet befejeződik. Az első tizenkét jelenet a kutatás fázisait jelenti (visszaugrás), az utolsó (előreugrás) tizenkettő pedig a megértését.

Jelen mestermunka összefoglalásaképpen elmondhatjuk, hogy a magyarországi indiánozás titokzatos mozgalom – nincs írott története és a tagok nehezen avatják be az érdeklődőt. A 60-as évektől a rendszerváltásig a hatalom számára veszélyt jelentett. Az ügynök-témával kapcsolatban tovább lehet kutatni, történt-e még hasonló indiánper, kik voltak ezek az ügynökök, kikről és mit jelentettek pontosan, és milyen szankciókat, büntetést alkalmazott a hatalom.

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 27-5557 sz. vizsgálati dossziék.
(Kéziratban)

AnBlok. Megfigyelési ügyek 2009. Főszerkeztő Zombory Máté. 3. szám. Budapest, AnBlok Kultúra- és Társadalomtudományi Egyesület, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészstudományi Kar, Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Gondolat Kiadó.

Apacsok című előadás. Kézirat

Borvendég Deszkáss Sándor 1937. *Indiánok a magyar Dunán...* – Zászlónk. Ifjúsági lap. Szerkesztő: Radványi Kálmán. Budapest: az „Élet“ Irodalom és Nyomda Részvénytársaság, old. 43–46, 114–118.

Gauder Áron 2010. 05. 19. Beszélgetés. Budapest.

Hosszú Lándzsa emlékezései. <http://www.szenzar.budo.hu/HLV/HosszuL.htm>

Jákfalvi Magdolna 2009. *Rekomponált jelen.* Jelenkor. 52. évfolyam, 6. szám. Főszerk. Ágoston Zoltán. Pécs, old. 646–650.

Lorenz József 2010. 03. 09. Beszélgetés. Budapest.

Lorenz József 2010. 05. 01. Beszélgetés. Kisoroszi.

Magyar Értelmező Kéziszótár = Juhász József, Szőke István, O. Nagy Gábor, Kovalovszky Miklós 1992. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Magyar írók élete és munkái 1992. Írta és összeállította Gulyás Pál. XI. kötet. Budapest, Argumentum Kiadó és a Magyar Tudományos Akadémia könyvtára.

Szőnyi Tamás 2005. Nyilván tartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990. Szerk. Sebes Katalin. Magyar Narancs – Tihany-Rév Kiadó.

Révai Nagy Lexikon 1993. Az ismeretek enciklopédiája, XII. kötet. Budapest, Révai Testvérek irodalmi intézet részvénytársaság. Hasonmás kiadás: Babits Kiadó.

Új Magyar Életrajzi Lexikon 2001. Főszerkesztő Markó László. Magyar Könyvklub.

Új Magyar Irodalmi Lexikon 1994. Főszerkesztő Péter László. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Világirodalmi Lexikon 1991. Főszerkesztő Király István. VIII. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Internetes források:

http://www.th.hu/html/hu/iratok/forrasok/ugyrend_1.pdf

http://www.kecel.hu/index.php?option=com_conten&task=view&id=375&itemid=123

A Radnóti Színház honlapja

http://www.radnotisinhaz.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=25:apacsok&catid=13:repertoar&Itemid=3 (2010. április 23.)

A Magyar Filmszemle honlapja <http://www.magyarfilmszemle.hu/> (2010. április 22.)

<http://www.gamestar.hu/apacsok-uj-magyar-tevefilm-keszul.html> (2010. április 22.)

Tarján Tamás

http://www.szhaz.net/index.php?option=com_content&view=article&id=35211:apadr ama&catid=30:2009-majus&Itemid=7 (2010. április 23.)

Summary

This thesis aims to give an overview of a little-known Hungarian phenomenon, the American Indian role-playing game. The history and culture of the Indians of Hungary gained more exposure around a year ago thanks to *Apacsok*, the play by Kovács Krisztina and Bereményi Géza. Although there are already documentaries on the Hungarian Indians, and they even held their own exhibition at Budapest's Ethnographic Museum, this play brought their story to a wider public; now it is more widely known that even today in Hungary, there are people who play at being American Indians every summer. This subject was brought to the fore and discussed in the press following a sad event: Tamás Cseh passed away in the summer of 2009. As a popular singer-songwriter, he was a huge figure on Hungary's music scene, but he also led the Indian movement in the Bakony region as a tribal chief. There are still many unanswered questions surrounding this game; few know exactly when and how this game began, who the best-known chiefs were, and what it means to be an 'Indian' in 20th and 21st century Hungary. To this day this movement still has no official history. Therefore, one of the aims of this thesis is to establish the official history of the Indians of Hungary.

Throughout the history of the Hungarian Indians, it can be observed that in general, the tribes formed around a central charismatic figure; these tribe chiefs also led their ordinary lives with similar charisma and intensity. They were renowned specialists within their own fields of expertise, be it science or the arts.

The first part of this thesis deals with the Indians of the Danube. This tribe was founded in 1931 by Ervin Baktay, the famous Hungarian Orientalist and Indologist. After leaving school he continued his studies in Munich, studying to be a painter. Before WW1, his older brother Raul emigrated to America and settled in Montana's Blackfoot Indian territory. There, he got to know the Indians' customs, culture and language.

Raul sent his brother many documents which were then extremely rare and completely unknown in Hungary. This is how Ervin Baktay came to possess so many books and periodicals about Indians, cowboys, gold diggers and other typical Wild West figures. Through these writings, Ervin Baktay learnt about authentic American Indian culture.

Before 1931, Baktay and his friends also tried to recreate the cowboy lifestyle. They held friendly gatherings which they called 'Wild West Zree Meetings'. These gatherings were a reaction to the Hungarian debut of the first silent movies in 1924. In these Western films, Indians were portrayed as inferior beings, no better than animals; Baktay and his friends had a different understanding of them and preferred instead to present the wealth and variety of American Indian culture. This gesture can be seen as the founding moment of Hungary's Indian movement.

The Danube Indians held their camp on the banks of the Danube, first at Zebegény and later at Kisoroszi. Camp was not only a pleasant holiday, but also a time of serious ethnographic study: the members of the tribe practised Indian customs, learning to embroider, sew, weave and make weapons.

The Danube Indians rode horses and used canoes, and their peaceful camps tended to consist of various sporting events such as canoe races, archery and stone-throwing competitions. By day they wore ordinary clothes around the camp, but by night around the campfire they wore full Native American costume. In short, Baktay's tribe were cowboys by day and Indians by night. Ethnographic authenticity was central to the Danube Indians.

In 1955, the elderly Ervin Baktay left the tribe; the golden era of the Danube Indian tribe thus came to an end and they did not choose a new chief. In Baktay's day, camps were of varying lengths. Some years, Baktay would live in a tipi from mid-May to the end of the summer, reading and translating books. The other tribe members often joined him for longer periods too, but in general the summer camp tended to last one month. After Baktay's death, camps generally lasted two weeks. Today, Baktay's Indian tribe has practically come to a halt. Its members are now in their 70s and 80s, but still often meet up, continuing to keep in contact and still calling each other by their Indian names.

The history of the Danube Indian tribe was related by József Lorencz, who started playing Indians in 1949. The following subsection is about him. As a youth, József Lorencz was a member of the Hungarian Scout Association. In 1937 in their magazine *Zászlónk* (Our Flag), he read a series of articles entitled *Indiánok a magyar Dunán...* (Indians on the Hungarian Danube) by Sándor Borvendég Deszkáss (aka Fehér Szarvas, White Stag). Lorencz was fascinated, as he himself wanted to be an ethnographer. In 1943, Lorencz tried to join the tribe, but Baktay told him that only ex-servicemen were allowed, and he could come back after completing his military service. In 1944 Lorencz served on the Front, was taken captive by Soviet forces and then in 1945, was freed and sent home in ill health. He then contacted Baktay and presented him with a canoe that he had made together with his wife. József Lorencz became the tribe's Wampum Keeper, taking care of the tribe's possessions. He was a founding member of the Hungarian Amateur Filmmakers' Association (*Magyar Amatőr Filmes Szövetség*); later he helped make the Indians' amateur films in Kisoroszi. In 1989 he started the Kisoroszi Indian Museum (*Indián Múzeum*).

To these Hungarian 'Indians', it was first and foremost a game. With hindsight it can be said that in the Communist era this activity was a form of escape from society, but it is harder to imagine this Indian game as a plot against the regime of the People's Republic of Hungary. After WW2 however, particularly during the Kádár era of the early sixties, this is precisely how the authorities interpreted the game.

The second part of this thesis deals with the Hungarian Indian court case, wherein the Sándor Borvendég Deszkáss was principal defendant. Borvendég researched Native American topics and wrote adventure books. In 1940, *Szikláshegyek varázslója* (Medicine Man of the Rocky Mountains) was published, and he became immensely popular. For a few years in the 1930s Borvendég was a member of the Danube Indian tribe. In early 1962, Borvendég and his friends came under state surveillance. The III/I (Investigation) Subdivision of the Hungarian Ministry of the Interior suspected them of plotting against the regime of the People's Republic of Hungary. The case was sparked off by a letter which the Ministry of the Interior's employees had come across whilst intercepting people's post. The letter outlined the aims of the Indian game, which demonstrated great solidarity between the oppressed Indians and Hungarians, and said that if necessary, they would take up arms to defend the interests of the Hungarian

people. The authorities saw the Indian game as an illegal scouting and religious instruction network, which in that era counted as the considerable offence of organising against the State. They believed the network's central figure was Borvendég, who they now suspected due to his Indian-themed books and articles. The basic aim of the Scouting Association was to encourage the young to be resourceful, nature-loving, cheerful and above all, devout. At the beginning of the sixties, Hungarian State Security started taking action against church communities involved with youth activities and the interrelated scouting movement.

Under interrogation, Borvendég had to state all he knew about any Indian gatherings, give his reasons and political motivations for writing letters to America, and explain his political leanings and the development of his world view. To get more out of the investigation, the investigators gave Borvendég a cellmate, an agent who went under the cover name of 'Gyula Török'; his job was to make the suspect talk as much as possible and then give oral and written accounts of their conversations. At the end of 1962, Borvendég finally stated the aims of the Indian tribe of Kaposvár, Hungary: to educate secondary-school children in a religious manner, in the spirit of the scouts. With this statement their suspicions were confirmed: the Hungarian 'Indians' was a religious, scout-like assembly. Despite this, they did not set Borvendég free.

Alongside the interrogations, Borvendég also wrote declarations with accounts of past events, acknowledging his criminal thoughts and acts. His agent cellmate stood by him as an understanding and supportive partner, reading his statements, listening to him and giving advice. In his own reports, his cellmate 'Gyula Török' related what Borvendég really thought, and also put forward his opinion that Borvendég was an American spy.

Borvendég's last declaration, written on 10th December, was extremely long. In this, he gives details of his writing, how he started his career, and summarises the content of his books. Borvendég always maintained that he was really born an American Indian. It becomes clear from his declarations however, that when he wrote his first novel, *Szikláshegyek varázslója* (Medicine Man of the Rocky Mountains) the publisher removed the word 'novel' from the title page of the first edition, saying that the book contained so many details of his life that it was actually an autobiography. Thus the lines blurred between the book's main character and its author, and between

fiction and truth. In reality, Borvendég was not an American Indian, had never been to America and was not Chief White Stag. Being published as an autobiographical novel, the book caused much misunderstanding and disagreement. Concerning his alleged organising against society and the State, Borvendég stated that on his part, this was as naïve a wish as the Indian game. He simply wished to live as a writer, work within the fields of literature and science; his current world view had been influenced only by the ups and downs of his private life. Borvendég searched for himself in fictional places; the Indian game had no forbidden political content, but consisted merely of a personal flight of fancy with no political influence.

In March 1963, Borvendég and his friends were finally granted an amnesty; at the closing of the case, he promised to write only 'Indian-free' novels and educational articles in the future.

It was only possible to gain information on Sándor Borvendég Deszkáss through the files of the III/I (Investigation) Subdivision of the Hungarian Ministry of the Interior, because despite being a popular youth fiction writer in the 1940s, he does not appear in encyclopaedias of literature or autobiography. His work is hard to come across. Even in the National Széchenyi Library only *Szikláshegyek varázslója* (Medicine Man of the Rocky Mountains) and *Békepipa* (Peace Pipe) are available.

At the beginning of the 1960s in the heart of the Bakony region another tribe was formed. This was set up by Tamás Cseh, a Hungarian singer who was also put under state surveillance. This was revealed in Tamás Szőnyi's 2005 book, *Nyilván tartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990* (Kept on File: The Secret Service and the Hungarian Rock Scene 1960-1990). State security put Tamás Cseh under surveillance for his involvement in the Indian game, but the files kept on him reveal that once his Indian activities were no longer of interest, he was still kept under surveillance as a singer and pop musician. Given the incomplete nature of the information available, it is impossible to ascertain whether or not Borvendég's was the first and last Hungarian Indian trial.

The third section of the thesis deals with the Indians of the Bakony region. Their story goes back to the early sixties, when Tamás Cseh first went to play Indians with his friends. In contrast to the Indians of the Danube, these tribes play battle games. To this day, the tribes battle with each other for two weeks, then make peace towards the end of

the fortnight's camp. The Bakony Indians camps are much larger than those at Kisoroszi (Danube). At present there are ten or eleven tribes in the Bakony region, comprising around 150 members. They are ethnographically authentic; they look like real Native Americans and speak with somewhat simplified expressions to mimic Indian speech styles. The emphasis amongst these tribes is on war games: they kidnap women and horses from each other's camps and then engage in serious battles to try and regain what is theirs. They also go to camp in winter, but only for one week. Similarly to the Danube Indians, the Bakony tribes have no official history, but some details can be learnt from Tamás Cseh's statements and interviews and by meeting face-to-face with some tribe members.

The fourth section of this thesis provides an overview of the artefacts of the Indians of Hungary. The photographs were taken in the Indian Museum in Kisoroszi, Hungary.

The thesis' fifth and final section covers the play entitled *Apacsok* (Apaches) which premiered on 8th March 2009 at the Radnóti Theatre, Budapest. The performance was directed by the well-known Hungarian film director, Ferenc Török, who has also made a film adaptation of *Apacsok*, to be premiered on 23rd October 2010. The play has a fictional plot based on the story of the Kisoroszi Indians and Borvendég's Indian trial. Some elements stray from the truth. The play's main character is the medicine man of an Indian tribe, but is also an informant who writes reports about his fellow Indians. This play brought Hungary's Indian game into the public eye as well as the informant issue, which is still an important and painful issue in modern Hungarian society. In Török Ferenc's opinion, neither theatre nor film have yet dealt with this subject from the perspective of today's younger generation. *Apacsok* attempts to show the contradictions of the informant issue through the experiences of an Indian-turned-informant. The subsection contains a summary of the play. Horváth, a young film director would like to make a film about his grandfather, who played Indians as a young man. He uses his grandfather's diary as a basis for the film. On showing his script to the film funding board, it turns out that one board member's father also played Indians, but died because of a betrayal. The play has an unusual and exciting structure. At the end of every scene when a question arises about the events of the past, the action jumps back in time, revealing the truth and answering the question. Then starting from the pivotal

scene, the action comes forwards in time, completing every previously unresolved scene. The first twelve scenes represent an investigation (back in time) and the last twelve (forwards in time) offer comprehension.

In summary, the Indian role-playing games of Hungary are a secretive movement with no written history and whose members are reluctant to answer questions.

From the sixties up until regime change in 1989 it was treated as a threat. The informant issue is still a rich area for further research. Were there any other Indian trials in Hungary? Who were these agents and informants? Exactly what and who was the subject of their reports? What kind of punishments were dispensed by the regime?

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö, pealkirjaga Ungari indiaanlased, eesmärk on anda ülevaade ühe ebatavalise nähtuse kohta Ungaris – see on indiaanimäng. Umbes aasta tagasi, alles 2009. aastal sai Ungari indiaanlaste lugu ja kultuur tuntumaks tänu Krisztina Kovácsi ja Géza Bereményi draamale pealkirjaga „Apatšid”. Vaatamata sellele, et varem oli Ungari indiaanlaste kohta valminud videoreportaaže, neil on olnud oma näitus, sai laiem avalikkus alles nüüd teada tõsiasjast, et Ungaris on ka tänapäeval selliseid inimesi, kes mängivad suviti indiaanlasi. Ühel kurval sündmusel oli samuti roll selles, et igapäevaelus ja ajakirjanduses sai Ungari indiaanlaste olemasolu teemaks: 2009. aasta suvel suri Tamás Cseh, Ungari muusikamaailma tuntud kuju, kes oli populaarne helilooja ja laulja ning Bakonyi indiaanlaste hõimu liikumise juht. Indiaanimängu ümbritseb aga palju küsimusi ja ebakindlust: vähesed teavad, millal täpselt ja kuidas sai see mäng alguse, kes olid kõige tuntumad indiaanlaste juhid Ungaris ja mida tähendas 20.-21. sajandil Ungaris indiaanlane olla. Tänapäeval pole Ungaris sellest liikumisest ametlikku käsitlust kirjutatud. Sellest vaatevinklist on käesoleva magistritöö üheks eesmärgiks anda oma panus ametliku käsitluse tekkimisse.

Ungari indiaanlaste loo kohta räägib üliselt tõsiasi seda, et hõimud kujunesid alati ühe karismaatilise inimese ümber ning need hõimujuhid tegutsesid ka tsiviilelus samasuguse karisma ja intensiivsusega. Nad olid oma erialal, teadusharul tuntud teadlased ja asjatundjad.

Magistritöö esimene osa räägib Doonau indiaanlastest. Sellele hõimule pani aluse Ervin Baktay, kuulus Ungari orientalist, indoloog 1931. aastal. Ta õppis pärast gümnaasiumi Münchenis, kus valmistus kunstnikuks. Enne Esimest maailmasõda lahkus tema vanem vend Raul Ameerikasse mustjalg-indiaanlaste piirkonda, Montana osariiki, kus ta õppis tundma indiaanlaste tavasid, kultuuri ja keelt. Raul saatis vennale palju selliseid allikaid, mis tol ajal olid Ungaris täiesti tundmatud. Nii sattusid Ervin Baktay kätte raamatud ja ajakirjad, mis rääkisid indiaanlastest, *cowboydest*,

kullakaevajatest ja teistest tüüpilistest Metsiku Lääne kujudest. Selle põhjal sai Ervin Baktay tutvuda autentse indiaanlaste kultuuriga.

Enne 1931. aastat proovisid Ervin Baktay ja tema kaaslased rekonstrueerida ka *cowboy* elustiili. Nad pidasid kokkutulekuid, mida nimetasid „Wild West Zree Meeting”-ks. See kokkutulek oli seotud ka Ungaris esimest korda 1924. aastal ilmunud tummfilmidega.

Nendes Metsiku Lääne filmides kujutati indiaanlast madalaklassilise olendina. Ervin Baktay aga õppis indiaanlasi tundma teisiti ja tahtis oma kaaslastega pigem indiaanlaste kultuuri rikkust ja mitmevärvilisust näidata. Seda hetke võib põhimõtteliselt nimetada indiaanimängu alguseks.

Doonau indiaanlaste laager leidis aset Doonau kaldal, Zebegényis, hiljem Kisoroszis. Laager ei tähendanud ainult mõnusat vabajaveetmist, suvitamist, vaid ka tõsist etnoloogilist tööd: hõimu liikmed õppisid tundma indiaanlaste tavasid, tikkisid, õmblesid, kudusid, valmistasid relvi.

Doonau indiaanlased olid n-ö hobu-kanuu indiaanlased, laager oli pigem rahulik, sportliku eluviisiga: korraldati mitmesuguseid võistlusi, näiteks kanuuvõistlusi, täppislaskmist, kiviviset. Päevasel ajal olid nad laagris tsiviilinimestena, õhtuti laagritule aga ajal riietusid nad indiaanlasteks. Lihtsalt öeldes: Ervin Baktay hõimu liikmed olid enne lõunat *cowboyd* ja õhtul indiaanlased. Doonau indiaanlaste peamine eesmärk oli etnoloogiline autentsus. 1955. aastal lahkus Ervin Baktay hõimust kõrge ea tõttu ja sellega lõppes Doonau indiaanlaste õitseage, pärast teda ei valitud enam uut juhti. Ervin Baktay ajal oli laagri kestvus kõikuv – oli juhtumeid, kui Ervin elas maikuu keskpaigast kuni suve lõpuni tipis, indiaanlaste telgis ning kirjutas ja tõlkis raamatuid. Teised ühinesid tihti temaga pikemaks ajaks, aga tavaliselt kestis laager kuu aega. Pärast Ervin Baktay surma kestis laager tavaliselt kaks nädalat. Tänapäevaks on see hõim põhimõtteliselt oma tegevuse lõpetanud. Kunagised liikmed on täna umbes 70–80-aastased, kes tänaseni kohtuvad üksteisega, hoiavad sidet ja kutsuvad üksteist indiaaninime pidi.

Doonau indiaanlaste loo jutustas József Lorenz, kes hakkas indiaanlast mängima 1949. aastal. Temast räägib eraldi alapeatükk. József Lorenz oli noores eas ühe Ungari skaudiühingu liige. 1937. aastal luges ta ühingu ajalehest *Zászlónk* (Meie Lipp) üht artiklit, mis rääkis Doonau indiaanlastest. Artikli autor oli Sándor Borvendég Deszkáss.

See artikkel avaldas talle mõju ja tekitas temas huvi, ta õppis samuti etnoloogiks. József Lorenz oleks tahtnud hõimuga ühineda 1943. aastal, aga Ervin Baktay vastas talle, et laagris on vaid sõjaväe läbinud mehed ja kui ka tema on selle läbinud, võib ta tagasi minna. Nii ka juhtus: 1944. aastal läks ta rindele, mõne aja oli isegi nõukogude vangis, kust ta 1945. aastal haigena koju pöördus. Ta otsis Ervin Baktay üles ja kinkis talle koos abikaasaga valmistatud indiaanikanuu. Doonau indiaanlaste hõimus oli ta *Wampum Keeper*, varahoidja. 1989. aastal asutas ta Kisoroszis indiaanlaste muuseumi.

Nendele inimestele, kes mängisid indiaanlast, oli see eelkõige mäng. Tagasi vaadates võib ka öelda, et kommunismiajal oli see ka mingisugune eemaldumine ühiskonnast, aga seda, et indiaanimäng oleks Ungari Rahvavabariigi vastane vandenõu olnud, on raske ette kujutada. Pärast Teist maailmasõda, peamiselt János Kádári valitsemise ajal, alatest 1960. aastatest nägi võim indiaanimängus just seda.

Magistritöö teine osa annab põhjaliku ülevaate ühest Ungari indiaaniprotsessist, kus peasüüdistatav oli Sándor Borvendég Deszkáss. Ta oli indoloog, noorsooromaanide autor, kes 1940. aastal, kui ilmus romaan pealkirja *Szikláshegyek varázslója* (Mägikaljude võlur), väga populaarseks sai. 1930ndatel kuulus ta ka mõnda aega Doonau indiaanlaste hulka.

Borvendégi ja tema kaaslasi hakati 1962. aastal jälgima. Siseministeeriumi uurimisosakond süüdistas neid selles, et nad panid toime vandenõu Ungari Rahvavabariigi riigikorra vastu. Protsess sai alguse ühest kirjast, mille Siseministeeriumi töötajad posti kontrollimise käigus avastasid. Kirjas olid sõnastatud indiaanimängu eesmärgid, mille kohaselt indiaanimäng on võitlus allasurutud indiaanlaste ja Ungari rahvaste eest ja kui vaja, siis võideldakse kasvõi relvadega ungarlaste huvide nimel. Võim nägi indiaanimängus illegaalset skaudi- ja usuõpetuse võrgustikku, mis sel ajal tähendas riigikorra vastast tegutsemist. Võrgustiku keskpunktiks pidasid nad Borvendégi, kes muutus nende jaoks kahtlaseks indiaaniteemaliste raamatute ja artiklite tõttu. Skaudiühingute peamine eesmärk oli kasvatada loodust armastavaid, lõbusaid ja usklikke noori. 1960. aastate alguses alustas riik kirikuvastast tegevust, et lõpetada noorte kasvatuses tegelevate kirikute ühingud ja siia kuulusid ka skaudid.

Ülekuulamistel pidi Borvendég tunnistusi andma selle kohta, milliseid indiaanlaste rühmitusi ta tundis, miks ja millistel poliitilistel põhjustel kirjutas ta kirju

Ameerikasse, pidi tutvustama oma poliitilisi vaateid. Et uurimine oleks tulemuslikum, asetasi nad Borvendégi kõrvale kongikaaslase, „Török Gyula” nimelise agendi, et ta räägiks süüalusega võimalikult palju ja kannaks nende vestlusest ette nii suuliselt kui ka kirjalikult. 1962. aasta lõpus rääkis lõpuks Borvendég välja Kaposvári indiaanlaste hõimu eesmärgi, et gümnasiste tuleb õpetada usklikus, skautlikus vaimsuses. Vaatamata sellele ei saanud Borvendég vabaks. Lisaks ülekuulamistele tuli tal ka ülestunnistusi kirjutada, kus ta andis aru minevikus toimunud sündmuste kohta, oma paheliste mõtete ja tegevuse kohta. Tema kongikaaslane ja agent, kes seisis tema kõrval kui arusaaja ja toetav partner, luges tema ülestunnistused läbi, kuulas teda ja andis talle nõu. Uurijatele aga andis ta teada, mida Borvendég tegelikult mõtleb, ja andis mõista ka seda, et tema arvates on Borvendég ameeriklaste spioon. Borvendégi viimane ülestunnistus on väga pikk ja põhjalik tekst, mille ta kirjutas 10. detsembril 1962. aastal. Põhjalikult andis aru oma tegevuse kohta kirjanikuna, kuidas tema karjäär algas ja võttis kokku ka oma raamatute sisu.

Borvendég oli kogu aeg väitnud, et ta on sünnilt indiaanlane. Ülestunnistuses aga selgub, et kui ta kirjutas oma esimese romaani, kustutas kirjastus esikaanelt ära „romaani” määratluse ja selgitas seda sellega, et raamatus esineb palju isikliku elu fakte, et see raamat on pigem autobiograafiline. Nii langevad selles romaanis kokku peategelane ja autor, fiktsioon ja tegelikkus. Borvendég aga ei ole tegelikult indiaanlane, ei ole sarnane Valge Põdra (Fehér Szarvas) hõimujuhiga ega ole kunagi Ameerikas käinud. Romaani ilmumine autobiograafina põhjustas palju arusaamatusi ja konflikte. Mis aga puudutab riigi ja ühiskondliku korra vastu tegutsemist, siis Borvendég väitis seda, et see oli samasugune naiivne iha, nagu indiaanimängki. Ta tahtis elada vaid kirjanikuna, soovis tegeleda vaid ilukirjanduse ja teadusega ning tema maailmavaadet mõjutasid eelkõige isikliku elu õnnestumised ja ebaõnnestumised, lüüasaamised. Borvendég otsis mitte-eksisteerivates kohtades ennast ning indiaanlane ei olnud mitte keelatud poliitiline nähtus, vaid ainult isiklik igatsus, millel pole mingit seost poliitikaga.

Borvendég ja tema kaaslased said 1963. aasta märtsis amnestia ning Borvendég lubas, et tulevikus kirjutab ta „mitte-indiaanlaste” romaane ja artikleid.

Borvendégi elust oli võimalik infot saada vaid Siseministeeriumi uurimisosakonna aktide põhjal, sest kuigi ta oli 1940ndatel populaarne noorsooromaanide autor, ei esine ta ei kirjanduse ega ka elulooleksikonides. Tema teosed on täna raskesti kättesaadavad.

Riiklikus Széchenyi Raamatukogus on olemas vaid *Szikláshegyek varázslója* ja *Békepipa*.

1960ndate algul kujunes Bakonyis teine indiaanlaste hõim, mille juht oli Tamás Cseh, Ungari muusik, keda hakati samuti jälgima. See selgub raamatust „Nyilván tartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990” (Tamás Szőnyi 2005). Tamás Csehi hakati indiaanimängu pärast jälgima, kuid tema kohta käivad aktid annavad tunnistust selle kohta, et riigikorra jaoks muutus indiaanimäng ebaolulisemaks ning teda jälgiti pigem kui lauljat, popmuusikut. Kuna aga kogu materjal ei olnud saadaval, ei saa täieliku kindlusega väita, justkui Borvendégi indiaaniprotsess oleks olnud esimene ja viimane indiaaniprotsess Ungaris.

Magistritöö kolmas osa räägib Bakonyi indiaanlastest. Nende lugu ulatub tagasi 1960ndate algusesse, kui Tamás Cseh läks eismest korda klassikaaslastega indiaanlast mängima. Võrreldes Doonau indiaanlastega on see hõim tänaseni lahinguline. Igal suvel kestab laager kaks nädalat ja selle aja jooksul võitlevad erinevad hõimud üksteisega, laagri lõppedes aga sõlmivad rahu. Bakonyi indiaanlaste laager on suur: kohal on kümme, üksteist erinevat hõimu ja kokku on umbes 150 liiget. Etnoloogiliselt on nad autentsed, näevad välja nii nagu päris indiaanlased ning kasutavad ka lihtsamaid väljendeid indiaani keeles. Nende mängus on pöhirõhk sõjamängul: varastatakse üksteise hõimude naisi, hobuseid jne, heaolu eest ja oma vara tagasisaamiseks peetakse maha tõsisemaid lahinguid. Laager toimub ka talviti, aga siis vaid ühe nädala. Nagu Doonau indiaanlaste puhulgi, nii ka puudub nendest ametlik käsitus.

Magistritöö neljas osa annab ülevaate indiaanlaste materiaalse maailma kohta. Pildid on valminud Kisoroszis Indiaanlaste Muuseumis.

Magistritöö viimane, viies osa räägib draamast pealkirjaga „Apatšid”, mille esietendus oli Radnóti Teatris 8. märtsil 2009. aastal. Draama režissöör on tuntud Ungari filmirežissöör Ferenc Török, kes väntas ka etendusest filmi. Selle esilinastus toimub 23. oktoobril 2010. aastal. Draama on kirjutatud Kisoroszi indiaanlaste loo ja Borvendégi indiaaniprotsessi põhjal, kus mõned detailid lähevad tegelikkusest lahku. Draama peategelane on agent, kes on indiaanihõimu võlur ja samal ajal kirjutab raporteid oma kaaslaste kohta. Selle etendusega sai indiaanimäng kõneteemaks nagu Ungari ühiskonnas alati valulik ja tähtis agenditeemagi. Ferenc Töröki arvates pole see teema Ungaris noorte vaatevinklist ei filmis ega ka teatris kajastust leidnud. „Apatšid”

teeb katset sellega, et näitab samaaegselt indiaanlast mängiva ja koputaja noormehe elu kaudu agendi-küsimuse vastulauseid.

Alapeatükis on välja toodud etenduse sisukokkuvõte. Noor filmirežissöör Horváth tahab teha filmi oma vanaisast, kes noorena indiaanlast mängis. Selles on talle abiks vanaisa päevik. Filmikuratuurile oma filmi tutvustades aga selgub, et ühe liikme vanaisa mängis samuti indiaanlast, aga suri reetmise tõttu. Draama ehitus on üsna eriline. Iga stseeni lõpus, kui tekib informatsiooni puudulikkus, toimub tagasihüpe ajas, et minevikku astudes saaksime vastuseid küsimustele. Võtmestseenist aga toimub hüpe tagasi oleviku poole ning varem poolelijäänud stseenid saavad lõpu. Esimesed kaksteist stseeni tähendavad uurimisfaasi, viimased kaksteist aga uuesti mõtestamist ja arusaamist.

Kokku võttes käesolevat magistritööd võib öelda, et Ungari indiaanimäng on saladuslik liikumine – puudub kirjalik lugu ning liikmed ei taha huvilisi sellesse eriti pühendada. 1960ndatest kuni riigikorra muutusteni 1989. aastal tähendas see võimu jaoks ohtu. Agenditeemaga seoses saab edasi uurida, kas toimus veel taolisi indiaaniprotsesse, kes olid need agendid, kelle kohta nad esitasid raporteid, mida nad täpselt võimudele teatasid ja millist karistust rakendati.